

მოკლე ცნობები წიგნში მოხსენებულ პიროვნებათა შესახებ

ზურაბ დავითის ძე ავალიშვილი (1874-1944, შვარცენფელდი, გერმანია) – ავალიშვილთა თავადური გვარის წარმომადგენელი, გამოჩენილი ქართველი იურისტი, ისტორიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე, დიპლომატი, პუბლიცისტი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი (1917), მონაწილეობა მიიღო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებაში, სადაც ასწავლიდა 1918-1921 წლებში. 1993 წ. მაისში მისი ნეშტი თბილისში, დიდუბის საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში გადმოსვენეს.

უილიამ ედვარდ დევიდ ალენი (William Edward David Allen, 1901-1973) – ბრიტანელი მეცნიერი, პოლიტიკოსი, ბიზნესმენი, ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი და ლინგვისტი. ჰქონდა ფაშისტური ტენდენციები, იყო ოსვალდ მოსლის ახლო მეგობარი, თუმცა არჩევნებში მონაწილეობა არ მიუღია, სტატიებს ანონიმურად წერდა და წიგნი *BUF, Oswald Mosley and British Fascism* (1934) ფსევდონიმით გამოაქვეყნა. მეორე მსოფლიო ომის წინა წლებში ბევრს მოგზაურობდა და ფართოდ გამოიკვლია კავკასიისა და ანატოლიის ხალხების ისტორია. როგორც დიპლომატი 1943 წლიდან მუშაობდა ანკარაში საგანგებო მრჩეველად. კავკასიის შესახებ წიგნების (ყველა წიგნი ინგლისურ ენაზე) მისი კოლექცია საუკეთესოა დასავლეთში. ყველაზე მეტად ცნობილია, როგორც სამხრეთ კავკასიის, განსაკუთრებით საქართველოს ისტორიკოსი. 1930 წ. სერ ოლივერ უორდროპთან ერთად დააარსა ქართული ისტორიული საზოგადოება. 1953 წ. პაველ მურატოვთან ერთად გამოაქვეყნა წიგნი „კავკასიის ბრძოლათა ველები“ (Caucasian Battlefields, რუსულ თარგმანში «*Битвы за Кавказ*»). მისი უკანასკნელი წიგნი „რუსეთის ელჩობა საქართველოს მეფეებთან (1589-1605)“ [(Russian Embassies to the Georgian Kings (1589-1605))] ორ ტომად გამოქვეყნდა 1970 წ. არსებობს მონაცემები, რომ რკინის ფარდის პერიოდში რამდენჯერმე გადმოლახა საბჭოთა კავშირ-თურქეთის საზღვარი საქართველოში. მისი ბიბლიოთეკის ნაწილი,

რომელშიც რამდენიმე ხელნაწერიც არის ქართულ ენაზე, ინდიანას უნივერსიტეტის ლილის ბიბლიოთეკაში ინახება.

მიხაილ ვასილის ძე **ალექსეევი** (1857-1918) – რუსი სამხედრო, დაიბადა ზევადიანი სამსახურის ყოფილი ჯარისკაცის ოჯახში, 1876 წ. დაამთავრა მოსკოვის ქვეით იუნკერთა სასწავლებელი. რუსეთ-თურქეთის (1877-1878), და რუსეთ-იაპონიის (1904-1905) ომების მონაწილე, პირველი მსოფლიო ომის წლებში იყო სამხრეთ-დასავლეთ ფრონტის არმიების შტაბის უფროსი, ჩრდილო-დასავლეთ ფრონტის არმიების მთავარსარდალი, გენერალური შტაბის ინფანტერიის გენერალი (1914 წ. 24 სექტემბრიდან), უმაღლესი მთავარსარდლის შტაბის უფროსი (1915 წ. აგვისტოდან). თებერვლის რევოლუციის დროს გამოვიდა ნიკოლოზ II ტახტიდან გადადგომის მომხრედ და თავისი მოქმედებებით ხელს უწყობდა იმპერატორის მიერ ამ გადაწყვეტილების მიღებას. სამოქალაქო ომის დროს თეთრი მოძრაობის აქტიური მონაწილე, მოხალისეთა არმიის ერთ-ერთი შემქმნელი და უმაღლესი ხელმძღვანელი. მონაწილეობდა მოხალისეთა არმიის პირველ და მეორე ყუბანის ლაშქრობებში. გარდაიცვალა ფილტვების ანთებით, დაასაფლავეს ეკატერინოდარში წმ. ეკატერინეს ეკლესიაში. 1920 წ. დასაწყისში თეთრი ჯარების უკანდახვევისას გენერლის ნეშტი მისი ქვრივის თხოვნით სერბეთში გაიტანეს ნათესავებმა და თანამებრძოლებმა, რომლებსაც ბოლშევიკების მიერ მისი საფლავის შებილწვის ეშინოდათ, და ბელგრადში დაასაფლავეს.

ვიადა არტურის ასული **არუთინოვა-ფიდანია** (დაიბ. 1937 წ.) – სსრკ-ისა და რფ-ის მეცნიერი, ბიზანტინისტი, არმენოლოგი და კავკასიოლოგი.

გიორგი პავლეს ძე **არჯევანიძე** (1863-1940) – სამხედრო მოღვაწე, გენერალ-მაიორი (1916). 1881 წლიდან იყო რუსეთის სამხედრო სამსახურში. მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში (1905 წ. აგვისტოდან). პირველი მსოფლიო ომის დროს მონაწილეობდა არზრუმის ციხე-სიმაგრის გარემოცვა-აღებაში, ხელმძღვანელობდა ბრძოლას კუპდაღის გადასასვლელისთვის. 1918-1921 წლებში მსახურობდა საქართველოს არმიაში. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ წითელ არმიაში შევიდა. 1921 წ. იყო ქართული წითელი არმიის სარდლის განსაკუთრებულ დავალებათა შემსრულებელი,

1922 წ. მაისიდან ასწავლიდა ქართულ გაერთიანებულ სამხედრო სკოლაში, ხოლო 1927 წ. სექტემბრიდან – ამიერკავკასიის ქვეითთა სკოლაში. 1928 წ. იანვრიდან პერსონალური პენსიონერი.

სერგეი სტანისლავის ძე **ბალმასოვი** – კრიზისული საზოგადოების ცენტრის შესწავლის ანალიტიკოსი, ახლო აღმოსავლეთის ინსტიტუტის ექსპერტი.

ჰაიდარ **ბამატი** (1890-1965, პარიზი) – XX საუკუნის I ნახევარში ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა პოლიტიკური მოღვაწე, ეროვნებით ყუმიხი. დაიბადა რუსეთის იმპერატორის არმიის პორუჩიკის ოჯახში. დაამთავრა სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1912 წ. შემოდგომიდან 1917 წ. თებერვლის რევოლუციის დაწყებამდე მსახურობდა ტფილისში. 1916 წ. ბოლოს აირჩიეს ტფილისის მაჰმადიანური საქველმოქმედო კომიტეტის თავმჯდომარედ. მონაწილეობდა ტრაპიზონისა და ბათუმის სამშვიდობო კონფერენციებში, რომელზედაც ის ჩრდილოეთ კავკასიისა და ამიერკავკასიის კავკასიურ კონფედერაციად გაერთიანების წინადადებით გამოვიდა. 1921 წ. თებერვალში, საქართველოში წითელი არმიის შეჭრის წინ, ის აზერბაიჯან მთიელთა კომიტეტის თავმჯდომარედ აირჩიეს. დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობამ ეს კომიტეტი აზერბაიჯანისა და ჩრდილოეთ კავკასიის კანონიერ მთავრობად აღიარა. ტფილისს მე-11 წითელი არმიის ნაწილებისგან მისი შეიარაღებული ნაწილებიც იცავდნენ. 1921 წლიდან ბამატი ემიგრაციაშია. კითხვაზე, რომელიც ყოველთვის ტანჯავდა, – რატომ არ შედგა მთიელთა რესპუბლიკა, ბამატი შეეცადა პასუხი გაეცა თავის მთავარ წიგნში „ისლამის სახეები“, რომელიც ლოზანაში გამოიცა 1946 წ., ხელახლა გამოიცა ქაიროში 1956 წ. არაბულ ენაზე, პარიზში – 1959 წ. და მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. წიგნს ძალიან დიდი წარმატება ჰქონდა. დასაფლავებულია პარიზის ახლოს ბობინის მუსლიმანურ სასაფლაოზე.

ნიკოლაი **ბარათოვი** (1865-1932) – კავალერიის პოპულარული რუსი გენერალი, თერგის კაზაკების ჯარის აზნაურობიდან, წარმომოხებით ქართველი (ნამდვილი გვარი ბარათაშვილი). 1812 წ. 26 ნოემბრიდან იყო კავკასიის 1-ლი კაზაკთა დივიზიის უფროსი, რომელთან ერთად ჩაება ომში. 1915 წლიდან მეთაურობდა ცალკე

საექსპედიციო კორპუსს სპარსეთში. ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ რამდენიმე თვეს ინდოეთში ცხოვრობდა, შემდეგ თეთრ მოძრაობას შეუერთდა. 1918 წლიდან რუსეთის სამხრეთის მოხალისეთა არმიისა და შეიარაღებული ძალების გენერლის დენიკინის წარმომადგენელი იყო ამიერკავკასიაში (ტფილისში). 1919 წ. 12 სექტემბერს საბჭოების აგენტმა არკადი ელბაქიძემ გრანატა ესროლა ავტომობილს, რომლითაც ტფილისის ცენტრში, ვერის დადმართზე ბარათოვი თავის ქართველ კოლეგა ილია ოდიშელიძესთან ერთად მიდიოდა. ბარათოვი მძიმედ დაიჭრა (ფეხის ამპუტაცია). ემიგრაციაში საფრანგეთში ცხოვრობდა. დასაფლავებულია სენტ-ჟენევიევ დე ბუას რუსულ სასაფლაოზე.

ზაქარია (შაქრო) **ბაქრაძე** (Zachariasz Bakradze; 1868-1938) – ქართული არმიის, ასევე პოლონური არმიის გენერალი. მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში, სადაც დაიჭრა. პირველი მსოფლიო ომის დროს დაატყვევეს ავსტრიელებმა. 1918 წ. დაბრუნდა. 1919 წ. ქართული სახელმწიფოს სამსახურში ჩადგა. მონაწილეობდა 1821 წ. თებერვალსა და მარტში ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ემიგრაციაში წავიდა. პოლონეთში 1922 წ. გადავიდა. ტრაგიკულად დაიღუპა ავტოკატასტროფაში. დიდი ბრიტანეთის სამხედრო დაზვერვის ყოფილი პოლკოვნიკი, 1943 წ. გამართულ თეირანის კონფერენციაზე ინგლისის მხარის ერთ-ერთი წარმომადგენელი მერაბ კვიციანი იგონებდა: „ზაქარია იყო დიმიტრი ბაქრაძის შვილიშვილი... გენერალი ბაქრაძე იყო ყველაზე მეტი ორდენების კავალერი მხოლოდ ქართველებს შორის კი არა, საერთოდ იმათ შორის, ვინც მე შემხვედრია...“

ვასილ დავითის ძე **გაბაშვილი** (რუსიფიცირებული სახელით – Василий Давидович Габаев, 1853-1933) – ქართველი სამხედრო მეთაური რუსეთის იმპერიის და შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამსახურში. სამხედრო სამსახურში შევიდა 1869 წ. 2 დეკემბერს. მონაწილეობა მიიღო რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომში. დააჯილდოვეს წმ. სტანისლავის მე-3-ე ხარისხის ორდენით ხმლებითა და ბანტით. 1878 წ. 15 აგვისტოდან პორუჩიკი, დააჯილდოვეს წმ. ანას მე-3-ე ხარისხის ორდენით, ხმლებითა და ბანტით, 1880 წ. – წმ. ვლადიმირის მე-4-ე ხარისხის ორდენით ხმლებითა და ბანტით, 1883 წ. – წმ. სტანისლავის მე-2-ე

ხარისხის ორდენით. 1908 წ. 19 თებერვლიდან მეთაურობდა კავკასიის გრენადერთა დივიზიის 1-ლ ბრიგადას, 28 ნოემბერს მიენიჭა გენერალ-მაიორის წოდება. 1911 წ. დააჯილდოვეს წმ. სტანისლავის 1-ლი ხარისხის ორდენით. 1913 წ. მიენიჭა გენერალ-ლეიტენანტის წოდება. იბრძოდა პირველ მსოფლიო ომში. 1914 წ. სექტემბრიდან 1915 წ. ივლისამდე იყო კავკასიის მოტომსროლელთა მე-3-ე ბრიგადის მეთაური. 1915 წ. 17 მაისს დააჯილდოვდა წმ. გიორგის IV ხარისხის ორდენით, 1917 წ. 6 ოქტომბერს – წმ. გიორგის ხმლით. 1916-1917 წლებში იყო ტფილისის სამხედრო კომენდანტი, რის შემდეგაც დაინიშნა ახლადშექმნილი ქართული სამხედრო კორპუსის მეთაურად. შეინარჩუნა უმაღლესი სამხედრო პოსტი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის განმავლობაში, გავიდა პენსიაში საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ.

ევგენი პეტრეს ძე **გაგაჭორი** (1881-1954) – მენშევიკი. 1906 წ. დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1903 წ. გაწევრიანდა რსდმპ⁷³⁶-ში. 1907-1912 წლებში იყო III სახელმწიფო სათათბიროს წევრი ქუთაისის გუბერნიიდან, სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის ერთ-ერთი ლიდერი. იყო ამიერკავკასიის მენშევიკ-ესერთა პირველი მოწვევის ჯარისკაცთა საბჭოს თავმჯდომარე. 1917 წ. 28 ნოემბრიდან იყო ამიერკავკასიის

⁷³⁶ რსდმპ – რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია (Российская социал-демократическая рабочая партия – РСДРП) – დაარსდა რუსეთის იმპერიაში 1898 წ. მარტში ყრილობაზე მინსკში. 1912 წლიდან რუსეთში მოქმედებდა ორი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი – ბოლშევიკებისა და მენშევიკების – ორგანიზაცია. 1917 წ. გაზაფხულ-ზაფხულში ბოლშევიკებმა საბოლოოდ აიღეს კურსი პროლეტარულ რევოლუციაზე და ჩამოყალიბდნენ ცალკე, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიად (ბოლშევიკების) [Российская социал-демократическая рабочая партия (большевиков) – РСДРП(б)], რომელსაც ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ გადაერქვა სახელი – რუსეთის კომუნისტური პარტია (ბოლშევიკების) [Российская Коммунистическая партия (большевиков) – РКП(б) და, ბოლოს, – საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია (სკკპ). 1922 წ. ივლისში რსდმპ-ის ცკ დაარბიეს პოლიციელებმა (ჩეკისტებმა). 1923 წ. ხელისუფლების მიერ დევნილი რსდმპ არალეგალურ მდგომარეობაში გადავიდა. 1925 წ. ზაფხულში რსდმპ-მ სსრკ-ში ფაქტიურად შეწყვიტა არსებობა, საზღვარგარეთ მოქმედებდა 1960-იანი წლების შუახანებამდე.

კომისარიატის (სეიმი) პირველი თავმჯდომარე. აღნიშნული პერიოდის განმავლობაში აქტიურად იბრძოდა ბოლშევიკების წინააღმდეგ. 1918 წ. 2 ივნისს დაინიშნა დამოუკიდებელი საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრად, 1919 წ. 12 მარტს დაიკავა ჯერ საგარეო საქმეთა, ხოლო 1921 წ. – იუსტიციის მინისტრის პოსტი. 1921 წ., საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ მენშევიკურ მთავრობასთან ერთად დატოვა საქართველო. იმ წლიდან თეთრი ემიგრანტი.

ანატოლი ილიას ძე **გვერდი** (1888-1937) – საბჭოთა სამხედრო მოღვაწე, *комкор* (*командир корпуса* – კორპუსის მეთაური). დაიბადა ტფილისში, სამხედრო ექიმის ოჯახში. 1918 წ. გაზაფხულზე წითელი არმიის ნაწილების ერთ-ერთი ორგანიზატორი გახდა. იაროსლავლის აჯანყების (სამოქალაქო ომის ეპიზოდი, თეთრგვარდიელების ანტიბოლშევიკური გამოსვლა 1918 წ. 6-21 ივლისს იაროსლავლში) ჩახშობის ერთ-ერთი ორგანიზატორი. 1920 წ. აპრილ-აგვისტოში რესპუბლიკის შინაგანი სამსახურის ჯარების (საბჭოთა რუსეთის სპეციალური ფორმირებები, ასრულებდნენ სახელმწიფოს ზურგის დაცვას) შტაბის უფროსი იყო, შემდეგ მე-11-ე არმიის მეთაური გახდა. მონაწილეობდა კრონშტადტის ამბოხების ჩახშობაში. 1929 წლიდან სამხედრო ატაშეა თურქეთში. „ანტისაბჭოთა ტროცკისტული სამხედრო ორგანიზაციის საქმეზე“ მის წინააღმდეგ ჩვენებები მისცეს მ. ტუხაჩევსკიმ, ვ. პრიმაკოვმა და ბ. ფელდმანმა. 1937 წ. 30 მაისს დააპატიმრეს. სასამართლოზე ჩვენების მიცემაზე უარი განაცხადა, მიუსაჯეს სიკვდილი და დახვრიტეს იმავე წლის 1 ივლისს. რეაბილიტირებულია 1957 წ.

ვლადიმირ მიხაილის ძე **გიტისი** (1881-1938) – საბჭოთა სამხედრო, პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მხარეზე გადავიდა. 1918 წ. თებერვალში შევიდა წითელ არმიაში. ფრონტების სარდალი სამოქალაქო ომის დროს, 1920 წ. 15 მაისიდან 1921 წ. 29 მაისამდე სარდლობდა კავკასიის ფრონტს. 1925 წ. შევიდა სკკპ-ში. 1935 წ. *Комкор* (*командир корпуса* – კორპუსის მეთაური) 1938 წ. კონტრრევოციურ სამხედრო ორგანიზაციაში და შპიონაჟში მო-

ნაწილეობის ბრალდებით დახვრეტა მიუსაჯეს დახვრეტილია „კომუნარკაზე“⁷³⁷.

ნაჯმუდინ **გოცოელი** (1859-1925) – 1917-21 წლებში მუსლიმანური მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი დაღესტანში, ეროვნებით ავარელი, დაიბადა სოფელ გოცოში. ჩრდილო კავკასიისა და დაღესტნის გაერთიანებულ მთიელთა კავშირის სულიერი საბჭოს თავმჯდომარე (მუფტი). აირჩიეს ჩრდილო კავკასიის მთიელთა იმამად. დახვრიტეს დონის როსტოვში ჩრდილო კავკასიის მხარის **ОГПУ**-ს წარმომადგენლობის გადაწყვეტილებით. 12 წლის შემდეგ დახვრიტეს მისი 16 წლის ვაჟი და ორი ქალიშვილი.

ბოგდან **გურჯიცი**, ბოგდან გურჯი (Gurdzicki; „გურჯი“ – ქართველების სახელწოდება თაფურქულ და ირანულ ენებში) – წარმოშობით ქართველი დიპლომატი პოლონეთის სამეფო კარზე მ. თამარაშვილის მოსაზრებით მისი გვარი ალავერდიშვილი ყოფილა. ქართულ, უცხოურ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ბუგდან, ბუღდან, ბუღდან-ბეგის სახელით. ეკუთვნოდა ქართლის აზნაურთა სოციალურ ფენას. XVII საუკუნის 40-50-იან წლებში საქართველოში იმყოფებოდა და ქართლის მეფის როსტომის ქვეშევრდომი იყო. შესაძლოა, სწორედ მისი საგანგებო დავალებით პოლონეთში მოხვდა, ოცდაათი წლის განმავლობაში იყო პოლონეთის სამი მეფის ელჩი და დიპლომატი; 1676-99 წლებში პოლონეთის მეფის ელჩი და რეზიდენტი იყო ირანის სამეფო კარზე. კავშირი ჰქონდა ქართლის მეფეებთან – ვახტანგ V შაჰნავაზთან და გიორგი XI-სთან. გარდაიცვალა 1700 წ. სპარსეთიდან ვარშავაში მიმავალი მოსკოვში და იქვე დაკრძალული.

ანტონ ივანის ძე **დენიკინი** (1872-1947) – რუსი სარდალი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, მწერალი, მემუარისტი, პუბლიცისტი და სამხედრო დოკუმენტალისტი. მამა წარმოშობით სარატოვის გუბერნიის ყმა გლეხებიდან იყო, დედა – ეროვნებით პოლონელი, გადარიბებულ აზნაურთა (შლიახტა) წრიდან. რუსეთ-იაპონიის ომის მონაწილე. რუსული საიმპერატორო არმიის ერთ-

⁷³⁷ დასახვრეტი პოლიგონი – НКВД-ს ობიექტი მოსკოვის ოლქში, ახლა ამავე სახელის მემორიული სასაფლაო

ერთი ყველაზე შედეგიანი გენერალი პირველ მსოფლიო ომში. 1916 წლიდან გენერალური შტაბის გენერალ-ლეიტენანტი. 1917 წ. დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ ფრონტების სარდალი. სამოქალაქო ომის წლებში თეთრი მოძრაობის ერთ-ერთი ძირითადი ხელმძღვანელი, მისი ლიდერი რუსეთის სამხრეთში; პირველი მოლაშქრე (первопоходник – 1918 წ. ზამთარსა და გაზაფხულზე ყუბანის პირველი (ყინულოვანი) ლაშქრობის მონაწილეთა სახელწოდება). მოხალისეთა არმიის ერთ-ერთი ძირითადი ორგანიზატორი, შემდეგ კი – სარდალი (1918-1919). რუსეთის სამხრეთის შეიარაღებული ძალების (რსშმ) მთავარ-სარდალი (1919-1920), რუსული არმიის უმაღლესი მთავარსარდლის ადმირალი კოლჩაკის მოადგილე (1919-1920) და მისი ოფიციალური მომავალი შემცვლელი რუსეთის უმაღლესი მმართველის პოსტზე (1919 წ. 22 დეკემბრიდან, უარი თქვა თანამდებობის დაკავებაზე). 1920 წ. აპრილიდან ემიგრანტია. რუსი ემიგრაციის ერთ-ერთი ძირითადი პოლიტიკური მოღვაწე. მოგონებების – რუსეთში სამოქალაქო ომის შესახებ ფუნდამენტური ისტორიულ-ბიოგრაფიული ნაწარმოების «Очерки русской смуты» (1921-1926), მოგონებების – «Старая армия» (1929-1931), ავტობიოგრაფიული მოთხრობის – «Путь русского офицера» (გამოიცა 1953 წ.) და სხვა ნაწარმოებთა ავტორი. გარდაიცვალა გულის შეტევით მიჩიგანის უნივერსიტეტის საავადმყოფოში, ამერიკის ხელისუფლებმა სამხედრო პატივით დაკრძალეს, როგორც მოკავშირე არმიის მთავარსარდალი. 2005 წ. 3 ოქტომბერს მისი და მისი ცოლის ნეშტები მოსკოვში გადმოასვენეს და დონის მონასტერში დაასაფლავეს.

დანიილ პავლეს ძე **დრაგენკო** (1876-1945) – რუსი მხედარმთავარი, პირველი მსოფლიო და სამოქალაქო ომების მონაწილე. ომში მონაწილეობდა კავკასიის ფრონტზე. თავი გამოიჩინა ერზურუმის აღების, სადაც წმ. გიორგის ხმლით დააჯილდოვეს, და ტრაპიზონის აღებისას. 1918 წლიდან მოხალისეთა არმიშია. 1919 წ. ბოლოს – 1920 წ. დასაწყისში რსშმ-ის უკან დახევის შემდეგ ჯერ დენიკინის, შემდეგ ვრანგელის წარმომადგენელი იყო ბათუმში. ყირიმიდან ევაკუაციის შემდეგ ემიგრაციაში წავიდა იუგოსლავიაში. მეორე მსოფლიო ომის დროს რუსი ემიგრანტებისა და ნაცისტური გერმანიის მხარეზე მებრძოლი სსრკ მოქალაქეებისგან შედგენილ რუსულ დამცველ კორპუსში (*Russisches*

Schutzkorps Serbien) შევიდა. ემიგრაციაში შეადგინა „ჩანაწერი“ სარიყამიშის, ევფრატისა და ერზურუმის ოპერაციების მსვლელობაში სადაზვერვო განყოფილების მუშაობისა და ერზინჯანის ოპერაციაში 39-ე დივიზიის მონაწილეობის შესახებ. ხელნაწერი კოლუმბიის უნივერსიტეტის ბახმეტიევის არქივში გენერალ ე. ვ. მასლოვსკის ქაღალდებში ინახება.

დრექსლერი ანტონ (Anton Drexler; 1884-1942) – დამაარსებელი გერმანიის მუშათა პარტიისა, რომელსაც შემდეგ გერმანიის ნაციონალურ-სოციალისტური მუშათა პარტიის სახელწოდებით პიტლერი ჩაუდგა სათავეში.

ისმაილ **ენვერი** [ენვერ-ფაშა (Enver Paşa), თავდაპირველად ენვერ ბეი, 1881 – 1922 წ. 4 აგვისტო] – ოსმალეთის სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, იმპერიის სამხედრო მინისტრი პირველი მსოფლიო ომის წლებში, პანთიურქიზმის იდეოლოგი და პრაქტიკოსი, ახალგაზრდა თურქების პარტიის „ერთიანობისა და პროგრესის“ ერთ-ერთი ლიდერი, 1915 წ. სომხების გენოციდის მონაწილე და იდეოლოგი, ბასმაჩური (თურქ. „ბასმაჩ“ – თავდასხმა) მოძრაობის (XX საუკუნის I ნახევარში რუსეთის 1917 წ. რევოლუციის შემდეგ აღმოცენებული, შუა აზიის ადგილობრივ მცხოვრებთა სამხედრო-პოლიტიკური და რელიგიური პარტიზანული მოძრაობა) ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. მოკლა იაკობ მელკუმოვმა (აკოფ მელკუმიანმა), რომელიც სპეციალურად ეძებდა მას როგორც გენოციდის ერთ-ერთ მონაწილეს, წითელი არმიის ნაწილებთან ბრძოლაში თანამედროვე ტაჯიკეთის ტერიტორიაზე. ხმლის დარტყმით წაჭრილი ჰქონდა თავი და ტორსის ნაწილი, გვერდით ყურანი ედო. მისი საფლავი, რომელსაც წმინდა შაჰის მავზოლეუმი (მაზორ ჰაზრათი-შოჰ) უწოდეს, მუსლიმანთა პილიგრიმობის ადგილი გახდა. ენვერ-ფაშას ნეშტი 1996 წ. 4 აგვისტოს საზეიმოდ გადაეცა თურქეთის პრეზიდენტს სულეიმან დემირელს.

ივან გიორგის ძე **ერდელი** (1870-1939) – რუსი სარდალი, კავალერიის გენერალი. მისი წინაპრები იყვნენ უნგრელი აზნაურები, რომლებმაც მართლმადიდებლობა მიიღეს. მონაწილეობდა პირველ მსოფლიო და სამოქალაქო ომებში. მოხალისეთა არმიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. თეთრი მოძრაობის გამოჩენილი მოღვაწე რუსეთის

სამხრეთში. პირველი მოლაშქრე (первопоходник – 1918 წ. ზამთარსა და გაზაფხულზე ყუბანის პირველი (ყინულოვანი) ლაშქრობის მონაწილეთა სახელწოდება) 1919 წ. იანვარში მიავლინეს ამიერკავკასიაში ინგლისის სარდლობის წარმომადგენლებთან კავშირის დასამყარებლად. 1919 წ. აპრილიდან გენერალი ლიახოვი შეცვალა მთავარსარდლისა და თერგ-დადესტნის მხარის ჯარის სარდლის თანამდებობაზე. 1920 წ. ემიგრაციაში წავიდა საფრანგეთში. მუშაობდა აკომპანიატორად, შოფრად. დასაფლავებულია სენტ-ჟენევიევ-დე-ბუას რუსულ სასაფლაოზე.

მეჰმედ **ვეჰიბ-ფაშა**, შემდგომ ვეჰიბ კაჩი (Vehip Kaçı; 1877-1940) – ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო მოღვაწე, გენერალი, ბალკანეთისა და პირველი მსოფლიო ომების მონაწილე. 1916 წ. მისი არმია რამდენჯერმე დამარცხდა რუსეთის ჯარებთან. 1918 წ. ომიდან რუსეთის გამოსვლის შემდეგ ვეჰიბის არმია შეტევაზე გადავიდა და ყველა დაკარგული ტერიტორია დაიბრუნა.

ევგენი ევგენის ძე **ვიშინსკი (1873-1920)** – გენერალ-ლეიტენანტი, ერივანის მე-13-ე ლეიბ-გვარდიის პოლკის მეთაური. წმ. გიორგის ორდენის კავალერი. სამხედრო აღმოსავლეთმცოდნე, სწავლობდა ამიერკავკასიასა და თურქეთს.

ბარონი პიოტრ ნიკოლაის ძე **ვრანგელი (1878-1928)** – რუსი სარდალი, წარმოშობით ძველი აზნაურული ოჯახიდან, რომელიც თავის წარმომავლობას XIII საუკუნის დასაწყისიდან იღებს (გვარის დევიზი – „გამტეხავ, მაგრამ ვერ მომდრეკ“), მეტსახელად „შავი ბარონი“ თავისი ტრადიციული (1918 წლიდან) ყოველდღიური ფორმის ტანსაცმლის – მასრებიანი შავი კაზაკური ჩოხის გამო; განათლებით ინჟინერი. რუსეთ-იაპონიისა და პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე, გენერალური შტაბის გენერალ-ლეიტენანტი (1918); სამოქალაქო ომის დროს თეთრი მოძრაობის ერთ-ერთი მთავარი ხელმძღვანელი, რუსული არმიის მთავარსარდალი ყირიმსა და პოლონეთში (1920). პირველ მსოფლიო ომს შეხვდა ცხენოსანთა პოლკის ესკადრონის მეთაურად როტმისტრის წოდებით. დაჯილდოვდა წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით, 1915 წ. 10 ივნისს დააჯილდოვეს წმ. გიორგის ხმლით. 1917 წ. ზაფხულში წარმატებულად ჩატარებული ოპერაციისთვის გენერალი ვრანგელი დაჯილდოვდა ჯარისკაცის წმ. გიორგის მე-4-

ე ხარისხის ორდენით დაფნის რტოთი. 1918 წ. აგვისტოში შევიდა მოხალისეთა არმიაში, ამ დროისთვის ჰქონდა გენერალ-მაიორის წოდება. 1920 წ. 4 აპრილს დენიკინმა რსშმ-ის მთავარსარდლის პოსტი ვრანგელს გადასცა და იმავე დღეს ინგლისში გაემგზავრა. იალტაში ჩატარებულ სხდომაზე რუსეთის იმპერიის მმართველმა სენატმა გამოსცა ბრძანება, სადაც განაცხადა, რომ „ახალ სახალხო ბელადს“ ამიერიდან „ეკუთვნის მთელი ძალაუფლება, სამხედრო და სამოქალაქო, ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე“. 1920 წ. ექვსი თვის განმავლობაში ვრანგელმა, რუსეთის სამხრეთის მმართველმა და რუსული არმიის მთავარსარდალმა, ყირიმში რამდენიმე ადმინისტრაციული რეფორმა გაატარა. მიუხედავად იმისა, რომ მოხალისეთა არმია მაშინ ჩაიბარა, როცა თეთრი საქმე უკვე წაგებული იყო მის წინამორბედთა მიერ, ყველა შესაძლებლობით ეცადა სიტუაციის გამოსწორებას, მაგრამ სამხედრო წარუმატებლობის გამო იძულებული გახდა, გაეყვანა არმიის ნარჩენები და სამოქალაქო მოსახლეობა, რომლებსაც ბოლშევიკების ძალაუფლების ქვეშ დარჩენა არ სურდათ. ანტანტის სატრანსპორტო და სამხედრო-საზღვაო გემების დაცვით ორგანიზებულად ჩატარდა დაახლოებით 100.000 ადამიანის კონსტანტინოპოლში ევაკუაცია. ბოლშევიკების მიერ ყირიმის დაპყრობის შემდეგ ვრანგელის იქ დარჩენილი ხალხისგან 1920 ნოემბრიდან 1921 მარტამდე ისტორიკოსების შეფასებით დახვრიტეს 60.000-დან 120.000-მდე ადამიანი, ოფიციალური საბჭოთა მონაცემებით – 52.000-დან 56.000-მდე. 1920 წლიდან ვრანგელი ემიგრაციაშია. 1927 წ. სექტემბერში ოჯახთან ერთად ბრიუსელში გადავიდა, მუშაობდა ინჟინრად. უეცრად გარდაიცვალა ჭლექით ანაზღეულად დაავადების შემდეგ. მის ახლობელთა ვარაუდით მოწამლა მისი მოსამსახურის ძმამ, ბოლშევიკების აგენტმა.

მეჰმედ თალათ-ფაშა (Mehmed Talat Paşa, 1874-1921) – ოსმალეთის იმპერიის სახელმწიფო მოღვაწე. შინაგან საქმეთა მინისტრი (1913-1917), დიდი ვეზირი (1917-1918), ახალგაზრდა თურქების „ერთიანობისა და პროგრესის“ პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. სომეხთა მასობრივი დეპორტაციის ერთ-ერთი ორგანიზატორი. 1919 წ. კონსტანტინოპოლში საგანგებო საველე სასამართლომ დაუსწრებლად მიუსაჯა სასიკვდილო განაჩენი „ოსმალეთის იმპერიაში სომხური მოსახლეობის განადგურებისათვის“. დახვრიტა

სომეხმა სოლომონ ტელირიანმა ბერლინში, ოპერაცია ნემესისის (ითვალისწინებდა სომხეთის გენოციდში დამნაშავეების დასჯას, რომელთა სიაშიც პირველი ადგილი თალაათ-ფაშას ეკავა) ფარგლებში. ბერლინის სასამართლომ ტელირიანს გამამართლებელი განაჩენი გამოუტანა. ამ პროცესზე ტელირიანის გერმანელმა ადვოკატმა, კერძოდ, თქვა: „თალაათ-ფაშა, ენვერ-ფაშა, ჯემალ-ფაშა და ნიაზიმ-ბეი, რომლებიც თავის თავს „ისლამის დამცველებს“ უწოდებდნენ, სინამდვილეში ათეისტები იყვნენ!“

ვალერიან თევზაძე (1892-1985) – ქართველი ოფიცერი, საქართველოსა და პოლონეთის სამხედრო მოღვაწე. პირველი მსოფლიო ომის დროს კაპიტანი თევზაძე მსახურობდა რუსეთის არმიის კავკასიის მსროლელთა მე-8-ე პოლკში, სადაც ქართველ ჯარისკაცთა შორის წერა-კითხვის გავრცელებას უწყობდა ხელს. 1917 წ. დეკემბერში თბილისში დაბრუნდა და საქართველოს ჯარის შემადგენლობაში შევიდა. 1918-1921 წლებში მონაწილეობდა ოსმალეთთან, სომხეთთან, დენიკინელებთან, მესხეთის აჯანყებულ მაჰმადიანებთან და საბჭოთა რუსეთის ჯარებთან ბრძოლებში. ასრულებდა საიდუმლო სამხედრო მისიებს ოკუპირებულ აჭარასა და სოჭის ოკრუგში. საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ ემიგრაციაში წავიდა, ჯერ თურქეთსა და გერმანიაში, შემდეგ კი – პოლონეთში. ჩაირიცხა პოლონეთის არმიაში, როგორც საკონტრაქტო ოფიცერი. 1923-1924 წლებში სწავლობდა პოლონეთის უმაღლეს სამხედრო სკოლაში, სადაც მოიპოვა დიპლომირებული ოფიცრის წოდება. 1928 წ. სწავლობდა სამხედრო გეოგრაფიის ინსტიტუტში. 1933 წ. ვარშავაში პოლონურ ენაზე გამოაქვეყნა ნაშრომი „კავკასია. გეოგრაფიული აღწერილობა“ (*Kaukaz. Szkic Geograficzno-Opisowy*). 1939 წ. გერმანიის პოლონეთზე თავდასხმის დროს სარდლობდა ვარშავის დაცვის ჩრდილოეთ სექტორს. დაჯილდოვდა პოლონეთის უმაღლესი სამხედრო ჯილდოთი – *Virtuti Militari*-ის ვერცხლის ჯვრით. Tomasz-ის ფსევდონიმით შეუერთდა პოლონეთის წინააღმდეგობის მოძრაობას. 1944 წ. დაინიშნა არმია კრაიოვას მე-7-ე ქვეითი დივიზიის შტაბის უფროსად. 1988 წ. მაისში პარიზში გამომავალ ჟურნალ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა მის მიერ პოლონურ ენაზე დაწერილი მემუარები სახელწოდებით „განვლილი გზა“, რომელიც ქართულად თარგმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილმა იუნკერმა, პოლონეთის არმიის კიდევ ერთმა ქართველმა ოფიცერმა ნიკოლოზ

მათიკაშვილმა. 1990 წ. ეს მემუარები სათაურით „ქართველი ოფიცრის ჩანაწერები“ ცალკე წიგნად დაიბეჭდა თბილისში. ომის შემდეგ საბჭოთა რეპრესიებისგან თავის დაღწევის მიზნით შეცვლილი სახელითა და გვარით (ვალერი კრჟიჟანოვსკი, Walery Krzyżanowski) ცხოვრობდა და მუშაობდა ძერჟონიუვში (ქვემო სილეზია), სადაც გარდაიცვალა. ანდერძის თანახმად მის საფლავზე მინიშნებულია თევზადის ნამდვილი სახელი და გვარი და აწერია ეპიტაფია: „როგორც ქართველი, ვისურვებდი, რომ საქართველოში ვყოფილიყავი დაკრძალული, მაგრამ ბედნიერი ვარ იმითაც, რომ დავიკრძალე გმირი და კეთილშობილი პოლონელების მიწაზე“. 2009 წ. 18 მარტს ძერჟონიუვში გაიხსნა თევზადისადმი მიძღვნილი ობელისკი.

სერ უილიამ მონტგომერი **თომსონი** (1877-1963) – ბრიტანეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი, 1918 წ. სექტემბრიდან 1919 წ. მასამდე სარდლობდა ჯარების ჩრდილო-სპარსულ ჯგუფს, შემდეგ – ამიერკავკასიის ბრიტანულ ძალებს. 1918 წ. 16 ნოემბერს ენზელიში შეხვდა მუსავატის პარტიის წარმომადგენლებს. ის უარყოფდა ინგლისელების მიერ შინაგან საქმეებში ჩარევას: „ხალხების თვითგამორკვევის პრინციპი მიღებულია პარიზის კონფერენციაზე და აზერბაიჯანი ამ პრინციპიდან გამორიცხული არ იქნება“. ბაქოში მოვიდა მეორე დღეს ბრიტანეთის ინდური არმიის დაახლოებით 2000 ჯარისკაცითა და რუსული ჯარის რაზმით ნიკოლაი ბარათოვის მეთაურობით.

გოტჰარდ **იეშკე** (Gotthard Jäschke, 1894-1983) – გერმანელი დიპლომატი და თურქოლოგი. სწავლობდა ფრაიბურგის უნივერსიტეტში ადვოკატურასა და თურქული ენიდან თარგმნას. 1914 წ. ომში გაიწვიეს, რამდენჯერმე მძიმედ დაიჭრა. 1918-1919 წლებში კონსტანტინოპოლში გერმანიის საელჩოში მუშაობდა, 1926-1927 წლებში ტფილისში გერმანიის გენერალური კონსული, 1927 წლიდან თურქეთში გერმანიის საელჩოში იურისტი იყო. დაწერილი აქვს 50 წიგნი და სტატია თურქეთის ისტორიაზე, მათ შორის პანთიურქიზმის, ნაციონალიზმისა და ომების შესახებ, კავკასიაში საომარი მოქმედებების ჩათვლით.

ნიკოლაი ნიკოლაის ძე **იუდენიჩი** – (1862-1933) – რუსი სამხედრო მოღვაწე, აზნაური მინსკის გუბერნიიდან. რუსეთ-იაპონიის ომში

წარჩინებისთვის დააჯილდოვეს ოქროს ხმლით წარწერით „მამაცობისთვის“ (ოქროს ხმალი „მამაცობისთვის“ – ჯილდოს ხმალი რუსეთის იმპერიაში, 1807-1913 წლებში მიეკუთვნებოდა „წარჩინების სხვა ნიშნებს“, 1913-1917 წლებში გადაარქვეს „გიორგის ხმალი“ და სტატუსით წმინდა გიორგის ორდენს გაუტოლეს); 1905 წ. უბოძეს წმ. ვლადიმირის მე-3-ე ხარისხის ორდენი ხმლებით, 1906 წ. – წმ. სტანისლავის 1-ლი ხარისხის ორდენი ხმლებით. რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული გენერალი პირველ მსოფლიო ომში. ომის დაწყებისთანავე კავკასიის არმიის, რომელიც ოსმალთა იმპერიის ჯარებთან იბრძოდა, შტაბის უფროსი. ამ პოსტზე სარიყამიშის ბრძოლაში [1914 წ. 9 (22) დეკემბერი – 1914 წ. 22 დეკემბერი (1915 წ. 4 იანვარი)] მან ბოლომდე გაანადგურა თურქების ჯარი ენვერ-ფაშას სარდლობით. 1915 წ. 24 იანვარს მიანიჭეს ინფანტერიის გენერლის წოდება და დანიშნეს კავკასიის არმიის სარდლად. 1915 წ. ქვედანაყოფები მისი სარდლობით იბრძოდნენ ქ. ვანის რაიონში, 1916 წ. 13-16 თებერვალს მოიგო დიდი ბრძოლა ერზურუმთან, იმავე წლის 15 აპრილს დაიკავა ქ. ტრაპიზონი. ამ ბრძოლისთვის (ჯერ კიდევ მის დამთავრებამდე) დააჯილდოვეს წმ. გიორგის მე-2-ე ხარისხის ორდენით, რომელიც მის შემდეგ არავის აღარ მიუღია. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დანიშნული იყო კავკასიის ფრონტის მთავარსარდლად. თადარიგში გაშვების შემდეგ დატოვა ტფილისი და საცხოვრებლად პეტროგრადში გადავიდა. მისი ცოლის მოგონებით, იუდენიჩი როგორღაც შევიდა ბანკში თავისი დანაზოგიდან რაიმე თანხის ასაღებად, ბანკის მოსამსახურეებმა ის იცნეს და დაუყოვნებლივ მთელი ფულის ხელზე აღება და უძრავი ქონების გაყიდვა ურჩიეს. ცოლ-ქმარმა გაყიდეს სახლი ტფილისში და მიწები კისლოვოდსკში, ამ თანხამ ისინი ერთხანს და შემდეგ ემიგრაციის საწყის პერიოდში უზრუნველყო. ჰელსინგფორსში 1918 წ. შექმნილმა და რუსეთის მთავრობის როლზე პრეტენზიის მქონე „რუსულმა კომიტეტმა“ იუდენიჩი 1919 წ. იანვარში რუსეთის სამხრეთ-დასავლეთში თეთრი მოძრაობის ლიდერად გამოაცხადა. მის მიერ შექმნილ სამხედრო ძალაზე ყველაზე კარგად თვით იუდენიჩმა თქვა: „რუსულ თეთრ გვარდიას ერთი მიზანი აქვს, ბოლშევიკების გაყრა რუსეთიდან. პოლიტიკური პროგრამა გვარდიას არ აქვს. ის არც მონარქიულია და არც რესპუბლიკური... მისი ერთადერთი პროგრამაა – შორს ბოლშევიკები!“ 1920 წ. 22

ინვარს გამოაცხადა გვარდიის დაშლა და ემიგრაციაში წავიდა. ცხოვრობდა საფრანგეთში, დასაფლავებულია ნიცაში.

არნოლდ ბორისის ძე **კადიშევი** – სსრკ-ის თავდაცვის სამინისტროს თანამშრომელი. 1960 წ. Воениздат-მა გამოაქვეყნა მისი წიგნი “Интервенция и гражданская война в Закавказье 1918-1921”, რომელიც მაშინ დახურული იყო და განკუთვნილი იყო მხოლოდ სამხედრო აკადემიების მსმენელთათვის. იმის მიუხედავად, რომ წიგნი გაჟღერებული იყო საბჭოთა იდეოლოგიით, საინტერესოა თუნდაც იმით, რომ ერთადერთი იყო ნაჩვენები პერიოდის საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ისტორიის შესახებ.

ფირუზ **კაზემზადე** (1924-2017) – ამერიკელი ისტორიკოსი, იელის უნივერსიტეტის დამსახურებული პროფესორი. ეროვნებით აზერბაიჯანელი. დაიბადა მოსკოვში, სადაც მისი დიპლომატი მამა (რომლის მამა ხანების ჩამომავალი აზერბაიჯანელისა და სომეხი ქალის ვაჟი იყო, დედა კი – ინგლისელი მამისა და რუსი დედის ქალიშვილი) სპარსეთის საელჩოში მუშაობდა. მოსკოვში დაწყებითი განათლების მიღების შემდეგ გაემგზავრა აშშ-ში და შევიდა სტენფორდის უნივერსიტეტში, რომელიც წარმატებით დაამთავრა 1946 წ., ერთი წლის შემდეგ დაამთავრა მაგისტრატურა ამავე უნივერსიტეტში. 1950 წ. დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია რუსეთის ისტორიაზე ჰარვარდის უნივერსიტეტში. ავტორია რამდენიმე წიგნისა რუსეთისა და ირანის ისტორიის შესახებ, ასევე მრავალრიცხოვანი სტატიებისა და რეცენზიებისა ავტორიტეტულ სამეცნიერო ჟურნალებში. უცილობელ ავტორიტეტად ითვლება ამიერკავკასიის სამი ქვეყნის 1918-1921 წლების ისტორიის საკითხებში. თავისუფლად ფლობდა სპარსულ, თურქულ, ინგლისურ, ფრანგულ და რუსულ ენებს და ფრანგულის გარდა ყველა ენაზე უაქცენტოდ ლაპარაკობდა. იყო ბახაის რწმენის აღმსარებელი.

დრასტამატ მარტიროსის ძე **კანაიანი** (ცნობილია ფსევდონიმით „გენერალი დრო“; 1884-1956) – სომეხი გენერალი, პოლიტიკოსი, რევოლუციონერი. 1903 წ. გახდა პარტია დაშნაკუთიუნის წევრი. 1905 წ. 11 მაისს ააფეთქა ბაქოს გუბერნატორი მიხეილ ნაკაშიძე და მასთან მყოფი გ. თაყაიშვილი, რომლებიც სომხებისა და თათრების (აზერბაიჯანელების) შერიგებას ცდილობდნენ მათ შორის ბაქოში

მომხდარი ხოცვა-ჟლეტის შემდეგ. პირველ მსოფლიო ომში იბრძოდა კავკასიის ფრონტზე, თავი გამოიჩინა ვანის ბრძოლაში. 1917 წ. ბოლოს დაინიშნა სომხური კორპუსის კომისრად. 1918 წ. დეკემბერში ხელმძღვანელობდა სომხეთის დამნაკური მთავრობის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ წამოწყებულ ომს. 1920 წ. ნოემბერში დაინიშნა სომხეთის რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრად. 1921 წ. თებერვალში მონაწილეობა მიიღო საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ დაწყებულ აჯანყებაში, რომლის ჩახშობის შემდეგაც ემიგრაციაში წავიდა. მეორე მსოფლიო ომში ხელმძღვანელობდა ნაცისტური გერმანიის სომხურ ლეგიონს, დაკომპლექტებულს საბჭოთა არმიის სომეხი ტყვეებითა და ევროპელი სომხებით. ომის შემდეგ ცხოვრობდა ლიბანში. გარდაიცვალა ბოსტონში (აშშ). 2000 წ. 28 მაისს მისი ნეშტი ქ. აპარანში გმირ მერძოლთა მემორიალის ახლოს გადმოასვენეს.

ლევ მიხაილის ძე **კარახანი**, *ლეონ კარახანიანი* (1889, ტფილისი – 1937) – წარმოშობით სომეხი რუსი რევოლუციონერი და დიპლომატი. დაიბადა ნაფიცი რწმუნებულის ოჯახში ქუთაისის გუბერნიიდან. დაამთავრა ტფილისის რეალური სასწავლებელი. 1904 წლიდან იყო რსდმპ-ის წევრი, მენშევიკი. 1934 წლიდან სსრკ-ის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი იყო თურქეთში. 1937 წ. 3 მაისს მოსკოვში გაიწვიეს, დააპატიმრეს და იმავე წლის 20 სექტემბერს უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიამ სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა. დახვრიტეს იმავე დღეს. რეაბილიტირებულია 1956 წ.

ჰოვანეს **კაჩაზნუნი** (1868-1938) – „დამნაკვთიუნის“ პარტიის წევრი, 1918-1919 წლებში სომხეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი.

ალექსანდრ ფიოდორის ძე **კერენსკი** (1881-1970) – რუსი პოლიტიკური მოღვაწე. წინაპრები მამის მხრიდან რუსი სასულიერო პირები იყვნენ, დედა ნ. ადლერი – რუსულ-გერმანული წარმოშობის აზნაური. 1904 წ. დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, იყო ადვოკატი. მეოთხე სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატი. 1915-1917 წლებში იყო პარამასონური ორგანიზაციის – რუსეთის ხალხთა დიდი აღმოსავლეთის

უმადლესი საბჭოს გენერალური მდივანი, ამ საბჭოში შედიოდნენ ისეთი პოლიტიკური მოღვაწეები, როგორც იყვნენ ნ. ს. ჩხეიძე, ნ. ვ ნეკრასოვი და სხვ. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დროებითი მთავრობის მინისტრი, შემდგომში მინისტრ-თავმჯდომარე. ოქტომბრის გადატრიალების დღეს გაიქცა პეტერბურგიდან ფრონტზე და სათავეში ჩაუდგა კერენსკი-კრასნოვის ამბოხს, რომლის ჩახშობის შემდეგ დონზე გაიქცა. 1918 წ. ემიგრაციაში წავიდა საფრანგეთში, 1940 წლიდან ცხოვრობდა აშშ-ში. მემუარების, რუსეთის რევოლუციის შესახებ გამოკვლევებისა და დოკუმენტური პუბლიკაციების ავტორი. გარდაიცვალა ნიუ-იორკში. რუსულმა და სერბულმა მართლმადიდებლურმა ეკლესიებმა უარი განაცხადეს მისთვის წესის აგებაზე, რადგან რუსეთში მონარქიის დაცემაში დამნაშავედ თვლიდნენ. გადაასვენეს ლონდონში, დასაფლავებულია სასაფლაოზე, რომელიც არც ერთ კონფესიას არ ეკუთვნის.

გიორგი კვინიტაძე (1874-1970) – ქართველი სამხედრო მოღვაწე, გენერალი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების პირველი და უკანასკნელი მთავარსარდალი. 1884 წ. უკვე ოფიცერი იყო. 1904 წ. საკუთარი სურვილით მონაწილეობა მიიღო რუსეთ-იაპონიის ომში. 1915 წ. დეკემბერში დაინიშნა კავკასიის ახლადშექმნილი მე-4 მსროლელი დივიზიის მეთაურად. არზრუმის ციხის აღებაში აქტიური მონაწილეობისთვის დაჯილდოვდა ოქროს ხმლით წარწერით „მამაცობისთვის“ და წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით. პირველ მსოფლიო ომში წარჩინებისთვის დაჯილდოვდა წმ. სტანისლავის მე-2-ე ხარისხის, წმ. ანას მე-2-ე ხარისხის, წმ. სტანისლავის მე-4-ე ხარისხის ორდენებით. 1917 წ. მაისიდან იყო კავკასიის მე-15-ე ქვეითი პოლკის მეთაური. 1918 წ., როდესაც საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, სამშობლოში დაბრუნდა. 1918-1921 წლებში არაერთხელ დაინიშნა საქართველოს შეიარაღებული ძალების სარდლად. 1921 წ., ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, საქართველო დატოვა. დარჩენილი ცხოვრება გაატარა საფრანგეთში. 1985 წ. პარიზში გამომცემლობა YMCA-PRESS-მა დასტამბა გ. კვინიტაძის მემუარები რუსულ ენაზე („Мои воспоминания в годы независимости Грузии, 1917-1921“). ქართულ ენაზე თბილისში გამოიცა 1998 წ.

ჟორჟ ბენჟამენ კლემანსო (*Georges Benjamin Clemenceau*; 1841-1929) – ფრანგი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე, ჟურნალისტი, საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრი. საფრანგეთის აკადემიის წევრი (1918; უარი თქვა მიღების ცერემონიაზე). ხისტი ხასიათისა და პოლიტიკური მოწინააღმდეგეებისადმი მიმართ შეურიგებლობის გამო მიიღო მეტსახელი «le Tigre» („ვეფხვი“). მისი ერთ-ერთი ცნობილი ფრაზაა „ჩვენ გვსურს ბოლშევიზმის გარშემო რკინის ფარდა დავდგათ“.

ალექსანდრ ვასილის ძე კოლჩაკი – (1873-1920) – რუსი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, რუსეთის იმპერიის მსახურეულ აზნაურთა წოდებიდან; სწავლული-ოკეანოგრაფი, პოლარული მკვლევარი (1900-1903), რუსეთ-იაპონიისა და პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე, 1905 წ. 12 დეკემბერს „პორტ-არტურთან მტრის წინააღმდეგ თავის გამოჩენისთვის“ ლეიტენანტი კოლჩაკი დააჯილდოვეს გიორგის ხმლით წარწერით „მამაცობისთვის“ (1917 წ. 5 ივნისს ბოლშევიკების მიერ ინსპირირებულ, მთავრობის მიერ არაკონტროლირებად მიტინგზე იარაღის ჩაბარების მოთხოვნაზე «Георгий Победоносец»-ის გემბანზე კოლჩაკმა სიტყვებით – «Японцы, наши враги – и те оставили мне оружие. Не достанется оно и вам!»⁷³⁸ – ხმალი ზღვაში გადააგდო. ადმირალის ამ ქესტმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა როგორც რუსეთში, ისე მის საზღვრებს გარეთ). ფლოტის უფროსი (1915-1917), ადმირალი (1918). დროებითი მთავრობის დამხობასა და ბოლშევიკების მიერ ხელისუფლების აღებაზე, ბრესტში ლენინის მთავრობის გერმანიის ხელისუფლებთან მოლაპარაკების დაწყებასა და სეპარატულ ზავზე, რომელზე უფრო სამარცხვინო და კაბალური ვერ წარმოედგინა, კოლჩაკმა იაპონიის ნავსადგურ იოკოჰამაში გაიგო; ძალიან განიცდიდა მომხდარსა და რაიმეს შესაცვლელად თავის უღონობას: «Быть русским, быть соотечественником Керенского, Ленина... ведь целый мир смотрит именно так: ведь Иуда Искариот на целые столетия символизировал евреев, а какую коллекцию подобных индивидуумов дала наша демократия, наш «народ-богоносец»»⁷³⁹.

⁷³⁸ „იაპონელებმაც კი, ჩვენმა მტრებმა, დამიტოვეს იარაღი. არც თქვენ შეგხვდებათ!“

⁷³⁹ „იყო რუსი, იყო ლენინის, კერენსკის თანამემამულე... მთელი მსოფლიო ხომ სწორედ ასე გვიყურებს: იუდა ისკარიოტი ხომ მთელი საუკუნეები ებრაელების სიმბოლო იყო, ამგვარი ინდივიდუუმების რა კო-

სამოქალაქო ომის დროს იყო თეთრი მოძრაობის ხელმძღვანელი, რუსეთის უმაღლესი მმართველი და რუსული არმიის უმაღლესი მთავარსარდალი (1918 წ. ნოემბერი – 1920 წ. იანვარი). 1920 წ. იანვარში თეთრი ჯარების უკანდახვევისა და ციმბირიდან უცხოელ ინტერვენტთა ევაკუაციის დროს ირკუტსკში ჩეხოსლოვაკური კორპუსის მეთაურებმა გადასცეს ადგილობრივ ხელისუფლებს ჩეხოსლოვაკური ეშელონებისა და მოკავშირეთა სამხედრო მისიების ვლადივოსტოკისკენ თავისუფლად გადაადგილების სანაცვლოდ. მოკავშირეების მიერ გამცემლობის მთავარი მიზეზი იყო უმაღლესი მმართველის მიერ ჯერ კიდევ ომსკში გაკეთებული განცხადება, რომ ოქროს მარაგი, ისე როგორც ჩეხოსლოვაკების მიერ ძარცვით მოხვეჭილი ფასეულობები რუსეთის ქონებაა და ის საზღვარგარეთ მათ გატანას არ დაუშვებს. დახვრიტეს ირკუტსკის სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტის დადგენილებით 1920 წ. 7 თებერვალს.

ალექსანდრე კონიაშვილი (კონიევი, 1873-1951) – ქართველი სამხედრო მოღვაწე. რუსეთ–იაპონიის ომის დროს ირიცხებოდა ქვეითი ჯარის ოფიცრად. პირველი მსოფლიო დროს იბრძოდა კავკასიის ფრონტზე, მონაწილეობდა სარიყამიშისა და არზრუმის ოპერაციებში. არზრუმის ციხე-სიმაგრის შტურმით ალებისას დაჯილდოვდა წმ. გიორგის მე-4 ხარისხის ორდენით. 1918 წლიდან ქართულ შეიარაღებულ ძალებშია. 1919 წ. გახდა გენერალ–მაიორი. 1921 წელს მეთაურობდა სახალხო გვარდიის ბატალიონებს. 1918 წ. ოქტომბრიდან, სოჭის კონფლიქტის დროს დაინიშნა სოჭის ოკრუგისა და შავიზღვისპირეთის გარნიზონის სარდლად. 1921 წლიდან იმყოფებოდა ემიგრაციაში, ჯერ თურქეთში, შემდეგ პოლონეთში. 1923 წლიდან ირიცხებოდა პოლონეთის ეროვნულ არმიაში. იყო პოლონეთის არმიის გენერალი. პოლონეთის არმიაში თითქმის ოცწლიანი მოღვაწეობის მანძილზე დაიმსახურა არაერთი მაღალი ჯილდო. პოლონეთის ოკუპაციის შემდეგ სამხედრო სამსახურიდან გადადგა. ცხოვრობდა ჯერ იტალიაში, 1939 წლიდან კი – არგენტინაში. გარდაიცვალა ბუენოს-აირესში. დაკრძალულია იქვე.

ლექცია მოგვცა ჩვენმა დემოკრატამ, ჩვენმა „ღვთის მატარებელმა ხალხმა“...

ჯელალ კორკმასოვი [(ჯელალედინ კორკმას (ყუმბიხების ენაზე „უმიშარი“), 1877-1937)] – სახელმწიფო და საზოგადოებრივი მოღვაწე, დიპლომატი და პუბლიცისტი. დაღესტნის რესპუბლიკის ფაქტიური დამაარსებელი და მრავალ წელს ხელმძღვანელი. ეროვნებით ყუმბიხი, ძველი აზნაურული გვარის შთამომავალი (მეუღლე ნატალია ფოცხვერია-კორკმასოვა). 1897 წ. შევიდა მოსკოვის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. ერთი წლის შემდეგ წავიდა საფრანგეთში, სადაც სწავლა გააგრძელა სორბონის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე, ასევე პარიზის სოციოლოგიისა და ანთროპოლოგიის უმაღლეს სკოლაში. 1904-1906 წლებში ცხოვრობდა დაღესტანში, 1906 წ. აირჩიეს რუსეთის იმპერიის პირველი მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროს დელეგატად. გამოვიდა დაღესტნის ოლქისთვის სპეციალურად მოფიქრებული ერობის სისტემის წინააღმდეგ. 1906 წ. იენისში დააპატიმრეს და გადაასახლეს. 1907 წ. თებერვალში მიიღო გადასახლების ემიგრაციაზე გაცვლის თანხმობა და წავიდა პარიზში, სადაც სწავლა გააგრძელა სორბონში სამართლის ფაკულტეტზე. პარიზში დაუახლოვდა თურქ პოლიტემიგრანტ „ახალგაზრდა თურქებს“ ერთიანობა და პროგრესის პარტიიდან. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა რუსეთში. რსდმპ(ზ) წევრი 1917 წლიდან. 1920 წ. აგვისტოდან კორკმასოვი (ამ დროს დაღესტნის მთავრობის მეთაური) ასევე რსფსრ-ის სრულუფლებიანი წარმომადგენლობის (შ. ზ. ელიავას მისია) პირველი მრჩეველია თურქეთში. 1921 წ. 12 თებერვალს დელეგაცია კორკმასოვის მეთაურობით შეხვდა ლენინს, რომელსაც ის ემიგრაციიდან იცნობდა. მონაწილეობდა საბჭოთა მთავრობის სხვადასხვა ორგანოს მუშაობაში (1921 წ. მოლაპარაკებები და 16 მარტს მოსკოვ-თურქეთის ხელშეკრულების ხელმოწერა; 1923 წ. განსაკუთრებულ დავალებათა ელჩის რანგში მოლაპარაკებები იტალიისა და საფრანგეთის მთავრობებთან, და სხვ.) 1922 წლიდან სიკვდილამდე სსრკ-ის ცაკ-ის წევრი იყო. 1931 წ. აირჩიეს სსრკ-ის ცაკ-ის ეროვნებათა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილედ. რეპრესირებულია 1937 წ. დასაფლავებულია დონის ახალ სასაფლაოზე მოსკოვში. რეაბილიტირებულია 1956 წ.

ლავრ გიორგის ძე კორნილოვი (1870-1918) – რუსი სარდალი, სამხედრო მზვერავი და ატაშე, მოგზაური-მკვლევარი (1898-1904, 1907-1911). რუსეთ-იაპონიისა და პირველი მსოფლიო ომის გმირი.

საბრძოლო ნათლობა მიიღო სანდუკის ბრძოლაში (რუსეთ-იაპონიის ომის დიდი ბრძოლა); ხიშტების იერიშით გაარღვია ალყა და მისი უკვე განადგურებულად ჩათვლილი ბრიგადა მასთან მიერთებულ ნაწილებთან ერთად დაჭრილებითა და დროშებით სრული საბრძოლო წესრიგის დაცვით არმიასთან შესაერთებლად გაიყვანა. მისი მოქმედება მრავალი ორდენით, მათ შორის წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის („პირადი მამაცობისა და სწორი მოქმედებისთვის“ მუკდენტან) და წმ. გიორგის ხმლით აღინიშნა. 1907-1911 წლებში სპეციალისტ-აღმოსავლეთმცოდნის რეპუტაციის მქონე კორნილოვი სამხედრო აგენტი იყო ჩინეთში. ამ პერიოდში მისი როგორც დიპლომატის საქმიანობა დაფასებული იყო არა მხოლოდ სამშობლოში წმ. ანას მე-2-ე ხარისხის ორდენით, არამედ ბრიტანეთის, საფრანგეთის, იაპონიისა და გერმანიის, რომელთა ჯილდოებიც მიიღო რუსმა მზვერავმა, დიპლომატებისგანაც. 1914 წ. 14 აგვისტოს დანიშნა მეთაურად 48-ე ქვეითი დივიზიისა (მომავალი „ფოლადის“ დივიზიის), რომელიც გალიციასა და კარპატებში იბრძოდა და ყველა ოპერაციაში გამოირჩეოდა. „კორნილოვი ადამიანი კი არა, სტიქიაა“, ამბობდა ტყვედ აყვანილი ავსტრიელი გენერალი რაფტი. ჯარისკაცები პირდაპირ აღმერთებდნენ, მეთაური დიდი ყურადღებით ექცეოდა მათ ყოფას, წოდებით უმცროსებთან დამოკიდებულებას. 1917 წ. 2 მარტს დროებითმა მთავრობამ პეტროგრადის სამხედრო ოკრუგის ჯარების მთავარსარდლად დანიშნა. 5 მარტს ჩავიდა პეტროგრადში, მთავრობის ბრძანებით ცარსკოე სელოში იმპერატრიცასა და მისი ოჯახისთვის დაპატიმრების საცნობლად. ამაზე წავიდა იმიტომ, რომ მათი ხვედრი შეემსუბუქებინა. 19 ივლისს ინფანტერიის გენერალი კორნილოვი უმაღლეს მთავარსარდლად დანიშნეს (1917 წ. ივლისი – აგვისტო). სამოქალაქო ომის წლებში რუსეთის სამხრეთში თეთრი მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი, მოხალისეთა არმიის ერთ-ერთი ორგანიზატორი და უმაღლესი მთავარსარდალი იყო. დაიღუპა ეკატერინოდარზე იერიშის დროს, საიდუმლოდ დაასაფლავეს გერმანულ კოლონია გნადაუში (Gnadau). ბოლშევიკებმა ამოთხარეს ნეშტი და ქალაქში დიდხანს თრევის შემდეგ გაანადგურეს. ბოლშევიკების ბოროტმოქმედებათა გამოძიების განსაკუთრებული კომისიის (შეიქმნა დენიკინის მიერ) დოკუმენტიდან: „გროვადან ცალკეულმა შეგონებებმა, არ შეემფოთებინათ უკვე უვნებლად გამხდარი მკვდარი ადამიანი, არ იმოქმედეს; ბოლშევიკების ბრბოს განწყობა

მძაფრდებოდა... ცხედარს უკანასკნელი პერანგი გააძვრეს... რამდენიმე კაცი ხეზე ავიდა და ცხედრის ატანა დაიწყეს... მაგრამ ბაწარი გაწყდა და ცხედარი ქვაფენილს დაენარცხა... დაიწყეს ყვირილი, რომ ცხედარი ნაფლეთებად უნდა დაეგლიჯათ... ბოლოს გასცეს ცხედრის ქალაქიდან გატანისა და დაწვის ბრძანება... ცხედრის ცნობა უკვე აღარ შეიძლებოდა: ის უკვე ხმლების დარტყმებისგან, მიწაზე თრევით დამახინჯებულ უფორმო მასას წარმოადგენდა... ბოლოს სხეული მიიტანეს ქალაქის საყასბოსთან... დაიწყეს დაწვა ბოლშევიკების ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენლების თანდასწრებით... ეს სამუშაო ერთ დღეში ვერ დაამთავრეს: მეორე დღეს გააგრძელეს საცოდავი ნეშტის დაწვა; წვავენ და ფეხებით თელავდნენ.“ სხეული ამოთხარეს მე-11-ე წითელი არმიის სარდლის ი. ლ. სოროკინის ბრძანებით. ძალაუფლებისთვის ბრძოლის მსვლელობაში 1918 წ. 30 ოქტომბერს ის თავისი შტაბით დააკავა ტამანის არმიის (წითელი არმიის შენაერთი) კავალერიის პოლკმა, 1 ნოემბერს დახვრიტეს.

ლეონიდ ბორისის ძე **კრასინი** (1870-1926) – რუსი რევოლუციონერი, საბჭოთა სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე, სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის მონაწილე რუსეთში 1890 წლიდან, სსრკ ცაკ-ის 1-3 მოწვევის წევრი. 1904 წ. ზაფხულში ელექტროსადგურის მოდერნიზაციას ხელმძღვანელობდა რადიკალურად განწყობილი სავა მოროზოვის (რომელიც თვეში 2.000 მანეთს აძლევდა პარტიის საჭიროებისთვის) ფაბრიკაში. იმავდროულად აქტიურად ეწეოდა არალეგალურ საქმიანობას როგორც რსდმპ-ის ერთ-ერთი ლიდერი, რომლის ცკ-ის წევრი იყო 1903 წ. და 1905 წ. 1905 წ. 13 (26) მაისს საფრანგეთის სამხრეთში კანში სასტუმროს ნომერში აღმოაჩინეს გასროლით მოკლული სავა მოროზოვი. რუსული წარმოშობის ამერიკელი ისტორიკოს გ. ფელშტინსკის მკვლელობის ორგანიზაციაში ეჭვი კრასინზე მიაქვს. 1920 წ. დასაწყისში კრასინი დანიშნეს საბჭოთა მთავრობის მიერ დასავლეთში სავაჭრო და პოლიტიკური დამოკიდებულებების აღსადგენად გაგზავნილი დელეგაციის თავმჯდომარედ. 1920 წ. მაისში ჩავიდა ლონდონში და მოლაპარაკება დაიწყო ბრიტანეთის მთავრობასთან. იყო ლენინის სხეულის შენახვისა და მავზოლეუმის აღმართვის ინიციატორი. 1923 წ. გახდა სსრკ-ის საგარეო ვაჭრობის პირველი „სახალხო კომისარი“ (მინისტრი). 1924-1926 წლებში იყო რკპ(ბ) ცკ-ის წევრი. გარდაიცვალა ლონდონში, სადაც

სრულუფლებიანი წარმომადგენელი იყო. გაუკეთეს კრემაცია და ურნა ნემბით მოთავსებულია მოსკოვში კრემლის კედელთან.

ფრიდრიხ კრეს ფონ **კრესენშტაინი** (Friedrich Siegmund Georg Freiherr Kreß von Kressenstein; 1870-1948) – გერმანელი სამხედრო მოღვაწე, გენერალი. პირველი მსოფლიო ომის დროს შედიოდა იმ გერმანელი გენერლებისა და ოფიცრების ჯგუფში, რომლებიც მეთაურები იყვნენ ოტომანთა იმპერიის არმიებში. 1918 წ., იმის შემდეგ, რაც გერმანია-თურქეთის კავშირი დაიშალა, საქართველოში გაგზავნეს; ჩაშალა საქართველოში აფხაზეთის გავლით რუსული არმიის შეჭრა. ომის შემდეგ გერმანიის არმიაში დარჩა და თადარიგში მხოლოდ 1929 წ. გავიდა.

ევგენი ვასილის ძე **ლებედინსკი** (1873 – ?) – გენერალ-მაიორი, წარმოშობით ორლოვის გუბერნიის აზნაურთა ფენიდან, განათლება მიიღო ტფილისის კადეტთა კორპუსში. პირველ მსოფლიო ომს კავკასიის კაზაკთა მე-2-ე დივიზიის შტაბის მეთაურის თანამდებობაზე შეხვდა. იბრძოდა კავკასიის ფრონტზე. 1916 წ. 5 თებერვლის უმაღლესი ბრძანებულებით დაჯილდოვდა წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით, იმავე წლის 16 ოქტომბრის უმაღლესი ბრძანებულებით კი გიორგის ხმალი უბოძეს. არმიიდან ფრონტის სარდლის გენერალ პრჟევალსკის წასვლის შემდეგ კავკასიის ფრონტის სარდალი იყო 1917 წ. დეკემბრიდან 1918 წ. მაისამდე. მის შესახებ შემდგომი ცნობების მოპოვება ვერ მოხერხდა.

ბორის ვასილის ძე **ლეგრანი** (1884-1936) – საბჭოთა დიპლომატი, პარტიული მოღვაწე. დაიბადა მოსამსახურის ოჯახში, სწავლობდა პირველ ვაჟთა გიმნაზიაში ტფილისში. ბორისისა და მისი ძმის გიორგის მეგობარი იყო მომავალი პოეტი ნიკოლაი გუმილიოვი, რომელიც 1900-1903 წლებში ტფილისში ცხოვრობდა და ამავე გიმნაზიაში სწავლობდა. 1901 წ. რსდმპ-ის წევრი გახდა. მონაწილეობდა პირველ მსოფლიო ომში, შტაბს-კაპიტანი. პეტროგრადში ოქტომბრის შეიარაღებული გადატრიალების მონაწილე. 1920 წ. თებერვლიდან მუშაობდა რსფსრ-ის საგარეო საქმეთა სახკომში. 1920 წ. ნოემბრის ბოლოდან რსფსრ-ის სრულუფლებიანი წარმომადგენელია სომხეთის სსრ-ში, 1921 წ. მარტიდან – ერთდროულად აზერბაიჯანის სსრ-სა და საქართველოს სსრ-ში.

რსფსრ-ის ელჩად საქართველოში ყოფნის დროს მფარველობდა პოეტ ოსიპ მანდელშტამს მისი ტფილისში ყოფნის დროს. აქვე შეატყობინა მას გუმბელიოვის დახვრეტის შესახებ. 1930-1934 წლებში სახელმწიფო ერმიტაჟის დირექტორი იყო. ჯიუტად მისდევდა რევოლუციური ხელოვნების პრინციპებს, ცდილობდა, წარსული ხანის ხელოვნების საუცხოო ნაწარმოებები მეფის რეჟიმის მიერ ხალხის ექსპლოატაციის დასამტკიცებლად წარედგინა. ეგრეთ წოდებული მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიით 1934 წ. გამოსცა წიგნი „ერმიტაჟის სოციალისტური რეკონსტრუქცია“. დასაფლავებულია ალექსანდრ ნეველის ლავრის კომუნისტურ მოედანზე (კაზაკების სასაფლაოზე).

მიხაილ კარლის ძე **ლევანდოვსკი** (1890-1938) – საბჭოთა სამხედრო მოღვაწე, მე-2-ე რანგის კომანდარმი. დაიბადა ტფილისში, გარუსებული პოლონელი გლეხის ოჯახში. 1918 წ. აგვისტოში ჩაირიცხა წითელ არმიაში, მონაწილეობდა დენიკინის, მამონტოვისა და აჯანყებული დონელი კაზაკების ჯარების წინააღმდეგ ბრძოლებში. 1920 წ. მარტიდან მე-11-ე არმიის სარდალია. 1920 წ. აპრილ-მაისში ჩაატარა აზერბაიჯანის დაპყრობის ოპერაცია. 1920 წ. ივნისიდან 1921 წ. მაისამდე მე-9-ე არმიის სარდალია, რომლის სარდლობისას თავი გამოიჩინა საბჭოებისა და საქართველოს ომში. რკპ(ბ) წევრი 1920 წლიდან. სსრკ ცაკ-ის წევრი. საქართველოს კპ ცკ-ის წევრი. 1932-1933 წლებში სტაჟირებას გადიოდა გერმანიის რაიხსვერში. 1938 წ. 3 თებერვალს დააპატიმრეს. თავი დამნაშავედ ცნო ანტისაბჭოთა, ტროცკისტულ და სამხედრო-ფაშისტურ შეთქმულებაში. 29 ივნისს მიუსაჯეს სასჯელის უმაღლესი ზომა, დახვრიტეს იმავე დღეს მოსკოვში. დასაფლავების ადგილი – კომუნარკა. რეაბილიტირებულია 1956 წ.

ვლადიმირ პლატონის ძე **ლიახოვი** (1869-1920) – ყუბანის ოლქის კაზაკი, მეფის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი. პირველი მსოფლიო ომის დროს იბრძოდა კავკასიის ფრონტზე. 1917 წ. სარდლობდა კავკასიის პირველი არმიის კორპუსს. შემდეგ თეთრ მოძრაობას მიემხრო. 1919 წ. 10 იანვარს თერგის ალების შემდეგ დაინიშნა თერგ-დაღესტნის მხარის ჯარების მთავარსარდალად. 1919 წ. აპრილის შემდეგ საქმეებს ჩამოცილდა და ბათუმის გარეუბანში დასახლდა. მოკლეს ბოროტმოქმედებმა.

გიორგი ივანეს ძე **მაზნიაშვილი** (რუსულ წყაროებში – Мазнѣев რუსი მამის გვართ, დედა გლურჯიძე ჰყავდა; 1870-1937) – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მხედარმთავარი, გენერალი. სამხედრო განათლება რუსეთში მიიღო. რუსეთის საიმპერატორო არმიის პოდპოლკოვნიკი. 1904-1905 წლებში მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში, გამოირჩეოდა მხედრული მამაცობით. ჭრილობის შედეგად აღმოჩნდა ლაზარეთში, სადაც მას თვით ნიკოლოზ II-ის ქალიშვილები ემსახურებოდნენ, რაც დიდ პატივად ითვლებოდა რუსეთის იმპერიაში. აქვე ესტუმრა იმპერატორი ნიკოლოზ II, პირადად გადასცა წმ. გიორგის ჯვარი და სასახლეში მიიწვია. პირველ მსოფლიო ომში იბრძოდა დასავლეთის ფრონტზე. დაიჭრა ვარშავასთან. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა. გადამწყვეტი დარტყმა მიაყენა თურქებს მდ. ჩოლოქთან. 1918 წელს დაინიშნა აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად, სადაც ივნისის თვეში რუსეთიდან შემოჭრილ ძალებს წარმატებით ებრძოდა. დაიკავა ქალაქები გაგრა, სოჭი, ტუაფსე. 1918 წ. ოქტომბერში დაინიშნა ტფილისის ოლქის გენერალ-გუბერნატორად, 1918 წ. ნოემბერში საქართველოსომხეთის ომში შულავერის ფრონტის სარდალი იყო „გენერალ დროს“ ჯარის წინააღმდეგ. 1919 წ. აპრილში იყო ახალციხისა და ახალქალაქის გენერალ-გუბერნატორი. 1921 წ. 21 მარტს თურქების მიერ აჭარის კვლავ დაკავების შემდეგ საქართველოს ბოლშევიკებმა დახმარებისთვის მიმართეს. ორჯონიკიძემ უთხრა: „როგორც მენშევიკების გენერალი, გამოცხადებული ხარ კანონგარეშე და ნებისმიერს შეუძლია დაგხვრიტოს, ამიტომ გადადი ბოლშევიკების მხარეზე“. პასუხი იყო: „მე არ ვარ არც მენშევიკების, არც ბოლშევიკების გენერალი, მე საქართველოს გენერალი ვარ“. 18-19 მარტს გაანთავისუფლა ბათუმი და მთლიანად აჭარა. 1937 წ., რეპრესიების დროს დახვრიტეს მისი ვაჟი ივანე. ძალიან მალე თავად ისიც დახვრიტეს. მისი საფლავი დღემდე უცნობია. მაზნიაშვილი იყო დაუმარცხებელი გენერალი, რომელსაც არც ერთი ბრძოლა არ წაუგია დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში.

1921 წელს კოჯორ-ტაბახმელას მისადგომებთან მეგრძოლი იუნკერი **გიორგი მამალაძე** საქართველოს ანექსიის შემდეგ სხვა ქართველ იუნკრებთან და სამხედროებთან ერთად ემიგრაციაში წავიდა. 1921 წ. ჩავიდა პოლონეთში და ოფიცერთა სკოლის დამ-

თავრების შემდეგ კონტრაქტით მსახურობდა პოლონეთის არმიაში, სადაც მაიორის წოდება მიანიჭეს. 1939 წ. სექტემბრის კამპანიაში იბრძოდა გერმანელებისა და საბჭოელების წინააღმდეგ. საბჭოთა ტყვეობაში მოხვედრილი მაიორი გიორგი მამალაძე და კაპიტნები არკადი სხირტლაძე და მიხეილ რუსიაშვილი სტარობელსკის, ოსტანშოვოსა და კოჟელსკის ბანაკების სხვა ტყვეებთან ერთად დახვრიტეს კატინში 1940 წლის გაზაფხულზე.

არამ არუთინის ძე **მანუკიანი** (დაბადებით სარქის ოვანესიანი, ცნობილია ასევე როგორც სერჟ ოვანესიანი, არამ-ფაშა, 1879-1919) – სომეხი რევოლუციონერი, პოლიტიკური, სამხედრო და სახელმწიფო მოღვაწე. ვანის გუბერნატორი და თავდაცვის ხელმძღვანელი, 1918 წ. მაის-ივლისში ხელმძღვანელობდა ახალშექმნილ სომხეთის რესპუბლიკას მისი მთავრობის ტფილისიდან ერივანში ჩასვლამდე.

აბელ (ბალო) გაბრიელის ძე **მაყაშვილი** (1860-1920) – რუსეთის არმიის გენერალ-მაიორი, საქართველოს არმიის გენერალი, თავადი. 1910 წ. მიიღო პოლკოვნიკის წოდება და მეთაურობდა ბაშკადიკლარის 185-ე ქვეითთა პოლკს. 1914 წ. 25 ივნისს დაინიშნა გორის ქვეითთა პოლკის მეთაურად, 1914 წ. 9 ოქტომბრიდან – მე-16-ე (სამეგრელოს) გრენადერთა პოლკის მეთაურად. მონაწილეობდა პირველ მსოფლიო ომში დასავლეთის ფრონტზე. 1915 წლიდან გენერალ-მაიორია. 1916 წ. 13 ნოემბრის ჟურნალ „Искры“-დან (გაზეთ «Русское слово»-ს ყოველკვირეული ილუსტრირებული დამატება. დახურეს მოსკოვის ВРК-ს დადგენილებით 1917 წ.): «Князь Макаев командир одной из доблестных наших дивизий. Князь постоянно живёт в окопах среди своих солдат, разделяя с ними все тяжести окопной жизни... Он известен своей беззаветной храбростью и популярностью среди солдат, которые не называют его иначе, как "наш окопный генерал"». ⁷⁴⁰ 1916 წ. 7 დეკემბრიდან კავკასიის გრენადერთა დივიზიის მეთაურია. 1917 წ. 4 მარტს დააჯილდოვეს წმ. გიორგის

⁷⁴⁰ „თავადი მაკაევი ერთ-ერთი ჩვენი სახელოვანი დივიზიის მეთაურია. თავადი მუდმივად თავის ჯარისკაცებს შორის სანგრებში ცხოვრობს, მათთან იყოფს სანგრების ცხოვრების მთელ სიმძნელს... ის ცნობილია თავისი თავდადებული სიმამაცით და პოპულარობით ჯარისკაცებს შორის, რომლებიც მას სხვაგვარად არ უწოდებენ, როგორც „ჩვენი სანგრების გენერალი“.

ხმლით. ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ თადარიგში გავიდა. 1918 წლიდან საქართველოს არმიაშია. 1918 წ. ბოლოდან იყო ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრების გენერალ-გუბერნატორი და რეგიონის ქართული გარნიზონის სარდალი. მონაწილეობდა სომხეთ-საქართველოს ომში. იყო ტფილისის გენერალ-გუბერნატორი და სამხედრო კომენდანტი. 1919 წ. დასაწყისიდან ჩამოშორდა აქტიურ სამხედრო სამსახურს. 1919 წ. აგვისტოდან აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიწვევით მე-2-ე ქვეითი დივიზიის მეთაურის თანაშემწედ, 1920 წ. მარტში კი – განჯის გამაგრებული რაიონის უფროსად დაინიშნა. აზერბაიჯანის გასაბჭოების შემდეგ ბოლშევიკებმა დააპატიმრეს და ხელფეხშეკრული კასპიის ზღვაში დაახრჩვეს.

პოლიკარპე (ბუდუ) **მდივანი** (1877-1937) – ქართველი ბოლშევიკი, რევოლუციონერი, პარტიული და სახელმწიფო მოღვაწე. რსდმპ(ბ) წევრი 1903 წლიდან. ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ ჩაება სამხედრო საქმიანობაში. 1918 წ. 30 ნოემბრიდან 1919 წ. 13 თებერვლამდე კასპია-კავკასიის ფრონტის მე-11-ე არმიის სამხედრო რევოლუციური საბჭოს წევრი, შემდეგ მე-10-ე არმიის პოლიტიკური განყოფილების უფროსი. 1920-1921 წლებში საქართველოს კპ-ის თავმჯდომარე და რკპ(ბ) კავკასიის ბიუროს წევრი. 1921 წ. 19 თებერვლიდან მასამდე რსფსრ-ის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი თურქეთის მთავრობაში. 1921 წ. ივლისიდან 1922 წ. თებერვლამდე საქართველოს რევკომის თავმჯდომარე და ამიერკავკასიის საკავშირო საბჭოს თავმჯდომარე. 1922 წ. მარტიდან აპრილამდე საქართველოს სსრ-ის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე. ოპოზიციური მოღვაწეობის გამო 1928 წ. გაათავისუფლეს ყველა დაკავებული თანამდებობიდან, გარიცხეს პარტიიდან და გადაასახლეს ციმბირში 3 წლით. 1931 წ. განაცხადა ოპოზიციური მუშაობის შეწყვეტის შესახებ და მოინანია შეცდომები. 1936 წლამდე ეკავა საქართველოს სსრ-ის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილის თანამდებობა. 1936 წ. ისევ დააპატიმრეს „ტროცკისტულ-ჯამუშური ცენტრის“ მუშაობაში მონაწილეობის ბრალდებით. 1937 წ. 9 ივლისს საქართველოს უმაღლესმა სასამართლომ მიუსაჯა სასჯელის უმაღლესი ზომა. დახვრიტეს მეორე დღესვე.

სამედ-ბეგ სადიყ-ბეგ-ოღლი **მეჰმანდაროვი** (1855-1931) – რუსეთის საიმპერატორო არმიის არტილერიის გენერალი, აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკისა და საბჭოთა სახელმწიფოს სამხედრო მოღვაწე. წარმოშობით ყარაბაღის ბეგების გვარიდან. 1914 წ. 11 დეკემბერს გენერალ-ლეიტენანტი მეჰმანდაროვი კავკასიის მე-2-ე არმიის კორპუსის სარდლად დანიშნეს. 1915 წ. 9 აპრილს დააჯილდოვეს თეთრი არწივის ორდენით ხმლებით, იმავე წლის 15 ოქტომბერს კი – წმ. ალექსანდრ ნეველის ორდენით ხმლებით, მინიჭებული ჰქონდა დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, რუმინეთის უმაღლესი სამხედრო ჯილდოები. მთელი ომის განმავლობაში მის კორპუსს მოწინააღმდეგისთვის არც ერთი ქვემეხი არ დაუტოვებია. აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცხადების შემდეგ მიიწვიეს ქვეყნის მთავრობაში, ეკავა სამხედრო მინისტრის თანამდებობა 1920 წ. 28 აპრილს XI წითელი არმიის მიერ აზერბაიჯანის დაკავებამდე. მაისის ბოლოს აზერბაიჯანის ეროვნული არმიის პრაქტიკულად ყველა ოფიცერი დააპატიმრეს, მათ შორის გენერალი მეჰმანდაროვიც. რეპრესიებისგან გადაარჩინა აზერბაიჯანის სახკომსაბჭოს მაშინდელმა ხელმძღვანელმა ნ. ნარიმანოვმა. როგორც შემდგომში ავიაციის მარშალი ს. ა. კრასოვსკი წერდა, „მეჰმანდაროვი დარჩა და შემდგომში ერთგულად ემსახურა თავის ხალხს, თავისი მდიდარი გამოცდილება და ძალები წითელი არმიის შენებას მოახმარა“. დაასაფლავეს მთის სასაფლაოზე. 1939 წ. სასაფლაოს ადგილზე კიროვის სახელობის პარკი (ახლა შაჰიდების ხეივანი) გააშენეს და მეჰმანდაროვის საფლავი დაიკარგა.

ნიკოლაი მიხაილის ძე **მორელი** – შთამომავლობითი აზნაური, მართლმადიდებელი, წარმოშობით სანკტ-პეტერბურგიდან. 1917 წ. 13 თებერვლიდან კავკასიის მსროლელი 27-ე პოლკის მეთაური. 1918 წ. მაისიდან 1-ლი განსაკუთრებული სომხური ქვეითი ბრიგადის უფროსი. დაჯილდოებულია წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით. რუსეთის სამხრეთში თეთრი მოძრაობის მონაწილე. 1920 წ. ოქტომბრის ბოლოს ტყვედ ჩაიგდეს წითლებმა და ВЧК-ს განსაკუთრებული განყოფილების სამეულის განაჩენით 5 დეკემბერს ჯანკოის რაიონში დახვრიტეს. დროის აღწერილ მომენტში მორელს დაქვემდებარებულ მებრძოლთა დაახლოებით ნახევარი უშუალოდ ემორჩილებოდა მურად სევასტიელის მეტსახელით ცნობილ ვოევოდას (ასევე ცნობილი იყო როგორც მურად

სებასტაცი და მურად ყირიმიანი) და შეუწყვეტელ ბრძოლებს აწარმოებდა დერსიმ-ზაზას ტომის პარტიზანების წინააღმდეგ ერზინჯანიდან აღმოსავლეთით.

პავლე პავლეს ძე **მურატოვი (1881-1950)** – რუსი მწერალი და ხელოვნებათმცოდნე, მთარგმნელი და გამომცემელი. პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე, დაჯილდოებულია ორდენებით. 1922 წ. საზღვარგარეთ წავიდა მივლინებით და აღარ დაბრუნებულა. 1928-1931 წლებში თანამშრომლობდა მარიო ბროლიოსა და მის გამომცემლობასთან «Valori plastici» რომში. გამოსცა მონოგრაფიები ბიზანტიის ფერწერაში (იტალიურად და ფრანგულად), გოტურ სკულპტურაზე (ფრანგულად) და ფრა ანჯელიკოზე (იტალიურად, ფრანგულად და ინგლისურად). 1939 წ. გაემგზავრა ინგლისში, დაეხმარა თავის მეგობარს – ისტორიკოს უილიამ ალენს უკრაინის ისტორიაზე მონოგრაფიის მომზადებაში. 1944-1946 წლებში წერს რუსეთ-გერმანიის ფრონტზე ომის მსვლელობის შესახებ ისტორიაში პირველ წიგნებს, რომლებიც გამოსცეს როგორც ორი ავტორის – ალენისა და მურატოვის თხზულება. 1953 წ. კემბრიჯში გამოქვეყნდა ალენისა და მურატოვის ფუნდამენტური ნაშრომი კავკასიის ომების ისტორიაში. ავსტრალიელმა მწერალმა კლაივ ჯეიმსმა (Clive James) მურატოვი მოიყვანა როგორც მაგალითი, „როგორ შეიძლება შესანიშნავი ადამიანი აქამდე დავიწყებული იყოს“. წიგნი „იტალიის სახეები“ დაწერილია, მისი აზრით, იტალიაზე მოგზაურის შენიშვნების სახით, როგორც გოეთემ და იაკობ ბურკჰარდტმა შექმნეს, მაგრამ მათ აღემატება.

ფომა ივანის ძე **ნაზარბეკოვი** (თოვმას ოვანესის ძე ნაზარბეკიანი, 1855-1931, დაიბ და გარდ. ტფილისში) – სომეხი სამხედრო მოღვაწე, აზნაურთა ოჯახიდან. 1919 წ. 15 ივლისიდან სომხეთის რესპუბლიკის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი. 1905 წ. თებერვალ-მარტში მუკდენის ბრძოლის (რუსეთ-იაპონიის ომის ყველაზე მასშტაბური, დროში ყველაზე ხანგრძლივი და ყველაზე სისხლისმღვრელი ბრძოლა, დამთავრდა იაპონიის გამარჯვებით) გიორგის ოქროს ხმლით დააჯილდოვეს. 1906 წ. თადარიგში გავიდა გენერალ-მაიორის წოდებით, 1914 წ., როცა კავკასიის ფრონტზე საბრძოლო მოქმედებები დაიწყო, ამავე წოდებით არმიამი დაბრუნდა. 1915 წ. 15 აპრილს სარდლობდა დილმანის ბრძოლას. 1916 წ. დაჯილდოვდა წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით. 1917

წ. 26 დეკემბერს გენერალ პრჟევალსკის ბრძანებით დანიშნეს არმიის ცალკე სომხური კორპუსის მეთაურად. სომხეთის რესპუბლიკის ჩამოყალიბების შემდეგ 1918-1920 წლებში – ქვეყნის ჯარების მთავარსარდალი. ვანაძორის ბრძოლაში პირადად მეთაურობდა ჯარს. 1919 წ. მარტიდან – სამხედრო საბჭოს თავმჯდომარე, სარდარაპატის ბრძოლის (1918 წ. 21-28 მაისი) გმირი. ხელმძღვანელობდა სომხეთის არმიას სომხეთ-აზერბაიჯანის ომში. სომხეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ 1921 წ. იანვარში დააპატიმრეს და ბაქოში გადაიყვანეს, იმყოფებოდა საკონცენტრაციო ბანაკში რიაზანში, 1921 წ. მაისში ამნისტიით გაათავისუფლეს. ცხოვრობდა დიდ სიდუხჭირეში, მაინც პოულობდა 1914-1918 წლებში კავკასიის ფრონტზე საბრძოლო მოქმედებების შესახებ მემუარების წერის შესაძლებლობას.

ამაზასპ ოგანჯანიანი (1874-1947) – დაიბადა ახალქალაქში აზნაურულ ოჯახში, დაამთავრა ტფილისის გიმნაზია, ექიმი. პარტია „დამნაკუთიუნის“ ერთ-ერთი ლიდერი, რუსეთის დამფუძნებელი კრების წევრი, სომხეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი (1920 წ. მაისი-ნოემბერი), პარიზის სამშვიდობო კონფერენციის მონაწილე. ბოლშევიკების მოსვლის შემდეგ ემიგრაციაში წავიდა საქართველოში, შემდეგ ირანში, მოგვიანებით კი ქაიროში, სადაც გარდაცვალებამდე ცხოვრობდა.

ილია ზურაბის ძე ოდიშელიძე (1965 – 1924 წ. შემდეგ) – რუსული არმიის გენერალ-ლეიტენანტი. („Средних лет полковник Генерального штаба с орденом Георгия 4-й степени за русско-японскую войну – Одишелидзе производил впечатление умного и решительного человека“.⁷⁴¹ – სსრკ მარშლის ბ. მ. შაპოშნიკოვის მოგონებებიდან). 1917 წ. 2 ოქტომბრიდან კავკასიის არმიას მეთაურობდა. 1918 წ. 4 ივნისს ქართული არმიის ინფანტერიის გენერლის წოდებით დელეგაციის წევრი იყო თურქეთთან მოლაპარაკების დროს. 1920 წ. საქართველოს სამხედრო მინისტრის მეორე მოადგილეა. იმავე წლის შემოდგომაზე – ქართული არმიის სარდალი. საქართველოში

⁷⁴¹ „გენერალური შტაბის შუა ხნის პოლკოვნიკი რუსეთ-იაპონიის ომში მიღებული გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით – ოდიშელიძე ჭკვიანი და შეუპოვარი ადამიანის შთაბეჭდილებას ახდენდა“.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, 1921 წ. 17 მარტს ილია ოდიშელიძემაც დატოვა სამშობლო. დარჩა სტამბოლში და სტამბოლშივე გარდაიცვალა, სავარაუდოდ 1925 წელს.

რიჩარდ გეიბლ **ოვანისიანი** (Richard Gable Hovhannisian; დაიბ 1932 წ. კალიფორნიაში სომეხი ლტოლვილების ოჯახში) – ამერიკელი ისტორიკოსი, ლოს-ანჯელესში კალიფორნიის უნივერსიტეტის (UCLA) პროფესორი.

ანდრანიკ თოროსის ძე **ოზანიანი** [ზორავარ (სარდალი) ანდრანიკ, გენერალი ანდრანიკი (რუსეთის იმპერიაში), ანდრანიკ-ფაშა (ოსმალეთის იმპერიაში), 1865-1927] – სომეხთა ერთ-ერთი ლიდერი, ეროვნული გმირი. ბრიტანელი ისტორიკოსის მარკ ლევენის თანახმად ერზინჯანის დაზავებისა და აღმოსავლეთ ანატოლიიდან რუსეთის ჯარის გამოსვლის შემდეგ იქ დაიწყო ომი „ყველა ყველას წინააღმდეგ“, რომელშიც 1915 წლის ჟღერტვაში გადარჩენილი სომეხები სისტემატურად იჩენდნენ სისასტიკეს მუსლიმანების მიმართ. ასე, ერზინჯანსა და ერზურუმში, ლევენის მტკიცებით, მასობრივ მკვლევლობებში 1918 წ. იანვრის ბოლოდან თებერვლის შუა რიცხვებამდე თითქმის 10.000 ადამიანი გაწყვიტეს. ყარსის ლეგიონში რაზმები, განსაკუთრებით ისინი, რომლებსაც ანდრანიკი მეთაურობდა, ბრიტანელი კონსულის სიტყვებით, „ერთი მეორის მიყოლებით აოხრებდნენ თათრულ (აზერბაიჯანულ) სოფლებს“. ანდრანიკი დაჯილდოებული იყო უმაღლესი ორდენებით: ბულგარეთის (ორდენი „მამაცობისთვის“), საბერძნეთის, რუსეთის (გიორგის ჯვარი და ხმალი, წმ. სტანისლავისა და ვლადიმირის ორდენები), საფრანგეთის (საპატიო ლეგიონის ორდენი) და წმ. გრიგოლ განმანათლებლის პირველი ხარისხის ორდენით. გარდაიცვალა კალიფორნიაში (აშშ), 1918 წ. იანვარში მისი ნეშტი „პერ-ლაშეზის“ სასაფლაოზე დაასაფლავეს, 2000 წ. კი პატივით გადაასვენეს ერევანში, გმირთა სასაფლაო ერაზლურზე.

ჰუსეინ რაუფ **ორბაი** (Hüseyn Rauf Orbay, 1881-1964) – XX საუკუნის I ნახევრის თურქეთის გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწე, თურქეთის პრემიერ-მინისტრი (1922-1923). ორბაის მშობლები კავკასიის ომის (1817-1864) ბოლოს მთიანი აფხაზეთიდან ოსმალეთის იმპერიაში გადასახლებულები იყვნენ. მისი მამა მეჰმედ მუზაფერ-ფაშა ადმირალი და ოსმალეთის პარლამენტის წევრი იყო.

მიხეილ **პაპაჯანოვი** (მიქაელ ოვანესის ძე პაპაჯანიანი; 1869-1929) – ერივანის გუბერნიის აზნაურობიდან. ტფილისის პირველი გიმნაზიის კურსდამთავრებული. 1912 წლიდან პარტია დამნაკვეთიუნის წევრი. მუშაობდა თბილისის საოლქო სასამართლოში. საადვოკატო პრაქტიკას ეწეოდა ერევანში, ალექსანდროპოლსა და ტფილისში. IV მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროს წევრი ბაქოს, ელიზავეტპოლისა და ერივანის გუბერნიებიდან. თებერვლის რევოლუციის აქტიური მონაწილე.

სტანისლავ იან **პატეკი** (1866-1944) – პოლონელი ადვოკატი, დიპლომატი და სახელმწიფო მოღვაწე; პოლონეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი (1919-1920). პირველ მსოფლიო ომამდე მჭიდროდ იყო დაკავშირებული პოლონეთის სოციალისტურ პარტიასთან; მრავალ წელს შედიოდა მასონური ლოჟის „საფრანგეთის დიდი აღმოსავლეთის“ პოლონური განყოფილების, 1920 წლიდან კი „იტალიის დიდი ლოჟის ხელმძღვანელობაში. იმავე წელს გახდა მასონური ლოჟის „საფრანგეთის სლავი მასონების ფედერაციის“ ვიცე-პრეზიდენტი. იყო პოლონეთის დელეგაციის წევრი პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე. პოლონეთში გერმანელების შეჭრის შემდეგ იყო პოლონელი ებრაელების ერთ-ერთი დამცველი. დაიღუპა 1944 წ. აგვისტოს ბოლოს ვარშავის ამბოხის დროს ქალაქის დაბომბვისას. დაჯილდოებული იყო პოლონეთის, იტალიის, იაპონიის, ფრანგული ინდოჩინეთის ორდენებით, წმ. გრიგოლ დიდის დიდი ჯვრის ორდენის კავალერი (ვატიკანი, 1920), საპატიო ლეგიონის ორდენის ოფიცერი.

ფრანსუა ჟორჟ **პიკო** (François Georges-Picot; 1870-1951) – ფრანგი დიპლომატი ბეირუთში.

იუზეფ კლემენს **პილსუდსკი** (1865-1935) – პოლონელი სამხედრო, სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწე, პოლონეთის არმიის დამფუძნებელი, პოლონეთის მარშალი; პოლიტიკური კარიერა დაიწყო როგორც სოციალისტმა, გახდა პოლონეთის სოციალისტური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი; პირველი მსოფლიო ომის დროს დააარსა პოლონური ლეგიონები, ომის შუა ხანებიდან პოლონეთის პოლიტიკაში დიდი გავლენა მოიპოვა და ევროპის პოლიტიკაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფიგურა და

პოლონეთის აღდგენილი სახელმწიფოს (პოლონეთის რესპუბლიკა, მეორე რეზ პოსპოლიტა, 1918-1939) პირველი მეთაური გახდა (1918-1922). 1926 წ. მაისის გადატრიალების შემდეგ გარდაცვალებამდე სახელმწიფოს ფაქტიური მეთაური იყო. მარშლის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით რამდენიმე დღით ეროვნული გლოვა გამოცხადდა. მასთან გამოსათხოვრად ჩავიდნენ დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, ბელგიის, რუმინეთის, სსრკ, გერმანიის (პერმან გერინგის ხელმძღვანელობით) დელეგაციები. მისი სხეული კრაკოვში, ვაველის გორაკზე წმ. სტანისლავისა და ვაცლავის კათედრალური საყდრის კრიპტაში დაკრძალეს, გული – დედის საფლავში ვილნიუსის კათოლიკურ სასაფლაო-ნეკროპოლზე.

დანიელ ბეკ-პირუმიანი (დანიელ ბეკ-პირუმოვი, 1861-1921) – რუსი და სომეხი სამხედრო მეთაური, პოლკოვნიკი. ყარაბაღელი სომეხი ბეგების ჩამომავალი. 1914 წლიდან პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე, დასაწყისიდანვე იბრძოდა კავკასიის ფრონტზე, დაიჭრა შრაპნელით მკერდში. 1915 წ. დაჯილდოვდა გიორგის ხმლით „ვაჟკაცობის, თავდადებული მამაცობისა და გონივრული მეთაურობისთვის თურქების თოფების, ტყვიამფრქვევების და მიბჯენით საარტილერიო გამანადგურებელი ცეცხლის ქვეშ“, რაც სოფელ აზაფ-ქეისთან 1915 წ. 31 დეკემბრის – 1916 წ. 1 იანვრის დამეს გამოავლინა. 1818 წ. ერივანის გარნიზონის სარდლის სილიკოვის მოადგილე და სურმალინის მაზრის სამხედრო უზნის მეთაური იყო. 1919 წ. იყო ყარსის ოლქის კომენდანტი. 1920 წ. 30 ოქტომბერს თურქებმა დაატყვევეს, განთავისუფლდა 1921 წ. შემოდგომით, მაგრამ იმავე წლის ბოლოს ყარაქლისში (ვანაძორი) ბოლშევიკებმა შეიპყრეს და დახვრიტეს. დასაფლავებულია ეჩმიაძინში.

მიხაილ ალექსეის ძე პრუევალსკი (1859-1934) – რუსი სარდალი, ცნობილი მოგზაურის, გენერალ ნ. მ. პრუევალსკის ბიძაშვილი. 1908 წ. 13 დეკემბერს დანიშნეს ყუბანის პლასტუნის ბრიგადის მეთაურად და ამ ბრიგადასთან ერთად ჩაება პირველ მსოფლიო ომში. კავკასიის ფრონტზე საბრძოლო მოქმედებების დაწყებისას ერთდროულად მეთაურობდა კალიზმანის რაზმს, მიენიჭა გიორგის ხმალი. სარიყამიშის ოპერაციის დროს ქალაქის დაცვის ამოცანა დააკისრეს, ამ ოპერაციის მსვლელობაში ერთ-ერთი უმნიშ-

ენელოვანესი როლი შეასრულა, დააჯილდოვეს წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით. 1915 წ. 3 თებერვალს დანიშნეს თურქესტანის მე-2-ე კორპუსის მეთაურად. მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ერზერუმის ოპერაციის ჩატარებაში. წარმატებით მონაწილეობდა ერზინჯანის ოპერაციაში, დაჯილდოვდა წმ. გიორგის მე-3-ე ხარისხის ორდენით. 1916 წ. 2 ივლისს აიღო ბაიბურთი, აიყვანა 2000 ტყვე და წამოიღო 6 ქვემეხი. 1916 წ. 19 ნოემბერს დააწინაურეს ინფანტერიის გენერლად. 1917 წ. 3 აპრილს დანიშნეს კავკასიის არმიის მეთაურად, 31 მაისიდან დეკემბრამდე კავკასიის ფრონტის ჯარების სარდალი იყო. შევიდა ყუბანის თეთრ არმიაში, 1918 წ. ბოლოს გენერალმა დენიკინმა კავკასიის მოხალისეთა ჯარის სარდალად დანიშნა. 1920 წ. დასაწყისში ნოვოროსიისკიდან ემიგრაციაში წავიდა კუნძულ ლემნოსზე. 1920 წ. დასაწყისში გემ „ხერსონით“ ყირიმში გენერალ ვრანგელის რუსულ არმიაში ჩავიდა. გარდაიცვალა ემიგრაციაში იუგოსლავიაში.

ნიკოლაი ილიას ძე **პოდგოსკი** (1889-1948) – რუსი რევოლუციონერი, ბოლშევიკი, საბჭოთა პარტიული და სახელმწიფო მოღვაწე. დაიბადა სოფლის მასწავლებელ-მღვდლის ოჯახში, სწავლობდა სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ სასულიერო სემინარიაში; 1901 წ. შევიდა რსდმპ-ში. ოქტომბრის გადატრიალების ერთ-ერთი ორგანიზატორი. რსფსრ-ის სამხედრო საქმეთა პირველი სახალხო კომისარი (1917 წ. 23 ნოემბერი – 1918 წ. 13 მარტი). წითელი არმიის სიმბოლოს – წითელი ხუთქიმიანი ვარსკვლავის ავტორი და სამოქალაქო ომის ფრონტზე განსაკუთრებით გამოჩენილთათვის ინდივიდუალური ჯილდოს – წითელი დროშის ორდენის შექმნის ინიციატორი. პეტროგრადში 1918 წ. 5 იანვარს ბოლშევიკების მიერ დამფუძნებელი კრების მხარდამჭერთა მშვიდობიანი მანიფესტაციის, რომელშიც პეტროგრადის ქარხნების მუშები მონაწილეობდნენ, გარეკვისა და დახვრეტის ორგანიზატორი. 1927 წ. ს. ეიზენშტეინის ცნობილ ფილმში „ოქტომბერი“ თავისი როლი შეასრულა. მისი როგორც ოქტომბრის შეიარაღებული აჯანყების ერთ-ერთი მთავარი ხელმძღვანელის სახე აქტიურად იყო გამოყენებული საბჭოთა კინემატოგრაფში. დასაფლავებულია მოსკოვის ნოვოდევიჩის სასაფლაოზე.

ლუციან მეჩისლავ რაფაილ **ჟელიგოვსკი** (1865-1947) – პოლონელი გენერალი და პოლიტიკური მოღვაწე, იუზეფ პილსუდსკის

მეგობარი. დაიბადა 1863 წ. აჯანჯების მონაწილის შლიახტურ ოჯახში. 1985 წლიდან მსახურობდა რუსეთის არმიაში. რუსეთ-იაპონიის ომისა და პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთში პოლონური ეროვნული ნაწილების ერთ-ერთი ორგანიზატორი. ოქტომბრის გადატრიალებამ ბელარუსში მოუსწრო, კიევის გავლით დონზე და კავკასიაში გავიდა და 1918 წ. ყუბანში პოლონური ნაწილების ჩამოყალიბება დაიწყო. 1919 წ. აპრილში ოდესისა და ბესარაბიის გავლით მე-4-ე პოლონური მსროლელთა დივიზიის სათავეში პოლონეთში დაბრუნდა. 1930 წ. გამოცა წიგნი «Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania» („ომი 1920 წელს. მოგონებები და აზრები“). 1935 წ. აირჩიეს სეიმში და პოლონეთის პარლამენტის წევრად რჩებოდა 1939 წლამდე. იყო პოლონეთის მთავრობის წევრი განდევნილობაში. გარდაიცვალა ლონდონში, ანდერძის მიხედვით ვარშავაში გადასვენეს და პოვონზკის⁷⁴² სამხედრო სასაფლაოზე დაკრძალეს.

დimitრი პეტრეს ძე **ქლობა** (1887-1938) – საბჭოთა სამხედრო მოღვაწე, სამოქალაქო ომის მონაწილე. დაიბადა კიევი უკრაინელი მოჯამაგირის (სხვა ცნობებით – მუშის) ოჯახში. რსდმ(ბ) წევრი 1917 წლიდან. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მოსკოვის საბჭოს წევრად აირჩიეს. მეთაურობდა მოსკოვში წითელი არმიის რაზმს ოქტომბრის გადატრიალების დროს, იბრძოდა იუნკრების წინააღმდეგ, რომლებმაც კრემლი დაიკავეს. 1921 წ. მარტში მეთაურობდა კავალერიის მე-18-ე დივიზიას, რომელმაც კოდორის უღელტეხილი გადაიარა და ტფილისში მთავრობა ხელისუფლებას ჩამოაშორა. დააჯილდოვეს წითელი დროშის ორი ორდენით (პირველი – 1-ლი ცხენოსანი კორპუსის ნაწილების კარგი ხელმძღვანელობისა და პირადი მამაცობისთვის, მეორე – საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროს საბრძოლო წარჩინებისთვის) და ოქროს რევოლუციური იარაღით. 1937 წ. აპრილში დააპატიმრა НКВД-მ როგორც „ყუბანში ამბოხებულების მთავარი ორგანიზატორი და მეთაური“. 1938 წ. 10 ივნისს კრასნოდარში სსრკ უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო

⁷⁴² სამხედრო სასაფლაო პოვონზკი ანუ სამხედრო პოვონზკი (*Cmentarz Wojskowy na Powązkach, Powązki Wojskowe*) – ცნობილი სასაფლაო ვარშავის პოვონზკის რაიონში, დაარსდა 1912 წ.

კოლეგიის გამსვლელ სესიაზე მიუსაჯეს დახვრეტა ქონების კონფისკაციით. ის და საქმის სხვა ფიგურანტები იმავე დღეს დახვრიტეს. რეაბილიტირებულია 1956 წ.

ნოე ბესარიონის ძე **რამიშვილი** (1881-1930) – ქართველი პოლიტიკოსი, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. 1900 წ. ჩაირიცხა იურიევის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, საიდანაც სტუდენტურ გამოსვლებში მონაწილეობის გამო გარიცხეს, იქვე გახდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. პარტიაში განხეთქილების დაწყების შემდეგ მენშევიკებს მიემხრო. მონაწილეობდა მენშევიკებისა და ბოლშევიკების დებატებში ბათუმში, ჭიათურაში, ხიდისთავში. 1907 წ. ლონდონში რსდმპ-ის V ყრილობაზე მონაწილეობდა როგორც თბილისის ორგანიზაციის დელეგატი, აირჩიეს ცკ-ის წევრად მენშევიკებისგან. 1908 წ. რსდმპ ცკ-ის სხდომაში მონაწილეობის მისაღებად ლაიპციგიდან ჩავიდა ჟენევაში, სადაც დაუპირისპირდა სტალინს, რასაც ამ ორს შორის ფიზიკური შეხლა-შემოხლა მოჰყვა. 1918 წ. 26 მაისს დამოუკიდებლობის აქტის ხელისმოწერის დღეს აირჩიეს ახლადშექმნილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროებითი მთავრობის პირველ თავმჯდომარედ. 24 ივლისს შეცვალა ნოე ჟორდანიამ, რამიშვილი დარჩა შინაგან საქმეთა, განათლების და სამხედრო მინისტრად. ებრძოდა თბილისის სომხურ ბურჟუაზიას, ჩაახშო 1918 და 1919 წლების ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ორგანიზებული გლეხთა გამოსვლები აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე. დამფუძნებელ კრებას დააშვებინა სიკვდილით დასჯა. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ საქართველოს მთავრობასთან ერთად ემიგრაციაში წავიდა საფრანგეთში. 1924 წ. აგვისტოს აჯანყების აქტიური ორგანიზატორი. პარიზში, იტალიის მოედანზე მოკლა ქართველმა ემიგრანტმა პარმენ ჭანუყვაძემ (მეფის არმიისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოფიცერი, მენშევიკების პარტიის წევრი, 1924 წ. აგვისტოს აჯანყების მონაწილე. ქართველი ემიგრანტები ჭანუყვაძეს საბჭოთა აგენტად მიიჩნევდნენ, თუმცა სასამართლოზე მან განაცხადა, რომ კომუნისტი არ იყო და თავისი მოქმედება რამიშვილისადმი პირადი მტრობით ახსნა. რამდენიმე თვიანი პატიმრობის შემდეგ საფრანგეთის პოლიციამ გაათავისუფლა). საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლი გახდა საქართველოში დარჩენილი მისი ოჯახი. 1949 წ.

ყაზახეთში გადაასახლეს ნოე რამიშვილის და, 87 წლის მართა რამიშვილი.

მამედ ემინ ახუნდ მოლა ალექფერ-ოღლი **რასულზადე** (Məhəmməd Əmin Axund Hacı Molla Ələkbər oğlu Rəsulzadə; 1884-1955, ანკარა) – აზერბაიჯანელი სახელმწიფო, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, ჟურნალისტი და დრამატურგი, 1918 წ. აზერბაიჯანის ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე. მისი გამონათქვამი «Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!» („ერთხელ აღმართული დროშა არასდროს დაემუკება!“) XX საუკუნეში აზერბაიჯანის ეროვნული მოძრაობის ლოზუნგი გახდა.

დონალდ **რეიფილდი** (Donald Rayfield, დაიბ. 1942) – თანამედროვე ბრიტანელი რუსულისა და ქართულის ლიტერატურათმცოდნე, ფლობს ქართულსა და რუსულ ენებს; დედოფალ მერის უნივერსიტეტის პროფესორი. ფილოსოფიის დოქტორი. არის წიგნების ავტორი რუსული და ქართული ლიტერატურების შესახებ. ერთ-ერთი მისი გამორჩეული ნაშრომია წიგნი სტალინსა და მის საიდუმლო პოლიციაზე.

დიდი მთავარი ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე **რომანოვი** (უმცროსი, 1856-1929) – ნიკოლოზ I შვილიშვილი, გენერალ-ადიუტანტი (1896), კავალერიის გენერალი (1900). პირველ მსოფლიო ომში და 1917 წ. მარტის პირველ დღეებში რუსეთის იმპერიის ყველა სახმელეთო და საზღვაო ძალების უმაღლესი მთავარსარდალი. 1915 წ. 23 აგვისტოდან 1917 წ. მარტამდე იყო მეფისნაცვალის კავკასიაში, კავკასიის არმიის მთავარსარდალი და კავკასიის კაზაკების ჯარის განმკარგულებელი ატამანი. თებერვლის რევოლუციის შესახებ გაიგო 1 (14) მარტს ბათუმში, სადაც შავი ზღვის ფლოტის სარდალ ადმირალ კოლჩაკთან შეხვედრისთვის ჩავიდა. 7 (20) მარტს გამოემგზავრა ტფილისიდან და მოგილიოვის ბანაკში ჩავიდა; დატოვა სამხედრო სამსახური და ყირიმის მამულში გაემგზავრა. იმ დროს ყირიმში მყოფი ფ. ფ. იუსუპოვის მოგონებებით, 1918 წ. მაისში იქ გერმანიის იმპერატორის ადიუტანტი ჩავიდა დავალებით, რომ მოემეხნა რომანოვებიდან ვინმე, რომელიც რუსეთის ტახტის სანაცვლოდ ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებას მოაწერდა ხელს. ყველა მათგანმა, ვისაც ადიუტანტმა მიმართა, განრისხებით უარყვეს ეს წინადადება, ნიკოლოზ I

შვილიშვილმა, დიდმა მთავარმა ალექსანდრ მიხაილის ძემ (სანდრომ) კი განაცხადა, «что в семье его не было, нет и не будет предателей».⁷⁴³ 1919 წ. მარტის ბოლოს ყირიმში წითელი ჯარების შესვლის საშიშროების გამო მთავარმა იმპერატრიცა მარია ფიოდოროვნასა და საიმპერატორო სახლის ყირიმში დარჩენილ სხვა წევრებთან ერთად ინგლისურ დრედნოუტ „მალბოროზე“ რუსეთი დატოვა. 1922 წლიდან გარდაცვალებამდე საფრანგეთშია. დაკრძალული იყო კანის მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის კრიპტაში. 2015 წ. 27 აპრილს პარიზში, ინვალიდების სახლის ბაზილიკაში, სადაც საფრანგეთის სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანეს ცერემონიებს ატარებენ, შედგა დიდ მთავართან გამოთხოვების ცერემონია. საზეიმო პარაკლისის გახსნისას საფრანგეთის შეიარაღებული ძალების ეპისკოპოსმა ლუკ რაველმა ღვთისმსახურებას მოკავშირე სახელმწიფოს ჯარების მთავარ-სარდლის ხსოვნისადმი ხარკი უწოდა. ღვთისმსახურებაზე მღეროდა პარიზის მართლმადიდებელი სემინარიის მოწაფეთა გუნდი. პარაკლისის დამთავრების შემდეგ ფრანგმა რესპუბლიკელმა გვარდიელებმა კუბო დიდი მთავრის ნეშტით ხელით გაატარეს ინვალიდების სახლის საპატიო ეზოზე. ასეთ პატივს მხოლოდ საფრანგეთის მარშლებს მიაგებენ გამოთხოვებისას. 30 აპრილს ნეშტი მოსკოვში, ძმთა სასაფლაოს მაცხოვრის ფერისცვალების ეგვიტერში დაკრძალეს. საპატიო ყარაულმა სამჯერ მისცა საპატიო ზალპი.

კონსტანტინე (კოწია) **საბახტარაშვილი** (1884-1938) – ქართველი პოლიტიკოსი, საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი.

სერგეი დიმიტრის ზე **საზონოვი** (1860-1927, ნიცა) – რუსეთის სახელმწიფო მოღვაწე, რუსეთის იმპერიის საგარეო საქმეთა მინისტრი 1910-1916 წლებში, აზნაური, მიწათმფლობელი, ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ თეთრი მოძრაობის აქტიური მონაწილე.

⁷⁴³ „მის ოჯახში არ იყო, არ არის და არ იქნება გამცემი“.

მარკ **საიქსი** (Mark Sykes; 1879-1919) – ბრიტანელი მწერალი, პოლიტიკოსი და დიპლომატი. პალესტინის დროშის ავტორი, გარდაიცვალა ესპანური გრიპით პარიზში.

კონტრადმირალი (მოგვიანებით – ვიცე-ადმირალი) მაიკლ **კულმსეიმური** (1865-1925) – 1920 წ. თავის მამისგან მემკვიდრეობით მიიღო მე-4-ე ბარონეტის ტიტული; გემ „ცენტურიონის“ მეთაური 1916 წ. იუტლანდიის ბრძოლაში; 1916-1918 წლებში სამხედრო-საზღვაო შტაბის მობილიზაციის დირექტორი; 1918 წ. მეთაურობდა ბრიტანეთის ეგეოსის ფლოტილიას; 1919 წ. შავი ზღვის და კასპიის ზღვის ბრიტანეთის ფლოტილიის სარდალი იყო.

გიორგი **სიდამონ-ერისთავი** (1865-?) – იურისტი, 1919 წლის 7 ოქტომბერს დამფუძნებელმა კრებამ საქართველოს სენატის წევრად აირჩია, მუშაობდა სისხლის სამართლის საკასაციო დეპარტამენტში. 1920 წ. ნოემბერში დამფუძნებელმა კრებამ სენატორის უფლებამოსილება შეუწყვიტა. შემდგომი ბიოგრაფიული მონაცემები უცნობია.

მოვსეს **სილიკიანი** (მოისეი მიხაილის ძე სილიკოვი, 1862-1937) – სომეხი (წარმოშობით უდი – კავკასიაში მცხოვრები ერთ-ერთი ავტოქტონი ხალხი, კავკასიის **ალბანელების** შთამომავლები, ქრისტიანები), კადრის სამხედრო და პირველი მსოფლიო ომის ეროვნული გმირი. ბოლშევიკურ გადატრიალებამდე ჰქონდა გენერალ-მაიორის წოდება. 1918 წლიდან სომხური კორპუსის 1-ლი ქვეითი დივიზიის მეთაური. 1918 წ. მაისში სარდარაპატის ბრძოლაში დაამარცხა ერივანზე მოიერიშე თურქული ჯარი. ამ დროს მის ხელქვეით იბრძოდა სსრკ მომავალი მარშალი ბაგრამიანი, რომელიც შემდგომში აღნიშნავდა, რომ სილიკოვი იყო „...ყველაზე ნიჭიერი იმ დროის ყველა სომეხ გენერალს შორის...“ სომხეთში ბოლშევიკების ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ რამდენჯერმე დააპატიმრეს. 1937 წ. რეპრესირებული იყო სარდარაპატის სხვა გმირებთან ერთად, დახვრიტეს. რეაბილიტირებულია 1987 წ.

ხოსროვ-ბეგ ფაშა-ბეგ-ოღლი **სულთანოვი** (1879-1947) – აზერბაიჯანის ეროვნული მოძრაობის მოღვაწე, ეროვნებით აზერბაიჯანელი ან ქურთი. 1903 წ. დაამთავრა ნოვოროსიისკის უნივერ-

სიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი. არჩეული იყო სრულიად რუსეთის დამფუძნებელ კრებაში ამიერკავკასიის საარჩევნო ოლქიდან. 1917 წლიდან პარტია „მუსავატის“ წევრი, 1918 წ. პარტია „ითიჰადში“ გადავიდა. 1918 წ. დასაწყისში ამიერკავკასიის სეიმის წევრია, აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცხადებიდან – მისი პირველი სამხედრო მინისტრი (1918 წ. მაის-ივნისი), მიწათმოქმედების მინისტრი (1918 წ. ივნის-ივლისი). 1919 წ. 15 იანვარს ინგლისის საოკუპაციო ჯარების სარდლობამ დაამტკიცა მისი დანიშვნა ყარაბაღისა და ზანგეზურის გენერალ-გუბერნატორად. აზრეკომის 1920 წ. 22 მაისის გადაწყვეტილებით დააპატიმრეს, მაგრამ თურქეთში გაქცევა მოახერხა. ემალებოდა ბოლშევიკებისგან დევნას, ცხოვრობდა ირანში, საფრანგეთსა და გერმანიაში. გერმანიაში მუშაობდა სამედიცინო უნივერსიტეტის პროფესორად, 1941-1945 წლებში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა აზერბაიჯანელი სამხედრო ტყვეების აზერბაიჯანში დაბრუნებაში. 1946 წ. დაბრუნდა თურქეთში და სიკვდილამდე ტრაპიზონში ცხოვრობდა.

მატვეი (მაცვი) ალექსანდრეს ძე **სულკევიჩი** (1865-1920) – რუსი და აზერბაიჯანელი სამხედრო, ვილნოს გუბერნიის შთამომავლობითი აზნაური, ეროვნებით ბელორუსი (პოლონელ-ლიტველი) თათარი, ყირიმის თათრების სახელმწიფო მოღვაწე. რუსეთ-იაპონიის ომის დროს მიანიჭეს წმ. ანას მე-2-ე ხარისხის ორდენი ხმლებით, წმ. ვლადიმირის მე-4-ე ხარისხის ორდენი ბაფთით, 1907 წ. 2 მაისს – ოქროს ხმალი წარწერით „მამაცობისთვის“. 1918 წ. ჩავიდა ყირიმში. 1918 წ. 25 ივნისს გერმანიის ხელმძღვანელობის მხარდაჭერით გენერალ-ლეიტენანტმა სულკევიჩმა ყირიმის სამხარეო ხელისუფლების მთავრობის პრემიერ-მინისტრის, შინაგან და სამხედრო საქმეების მინისტრის პოსტი მიიღო. 1918 წ. დეკემბერში ჩავიდა აზერბაიჯანში, სადაც ის მამედ-ბეგის სახელით გახდა ცნობილი. დანიშნეს აზერბაიჯანის სამხედრო ძალების გენერალური შტაბის უფროსად. 1920 წ. მაისში დააპატიმრა ВЧК-მ. 15 ივნისს დახვრიტეს „კონტრრევოლუციური საქმიანობისთვის“.

რონალდ გრიგორ **სუნი** (*Ronald Grigor Suny*, დაიბ. 1940) – ამერიკელი ისტორიკოსი, მიჩიგანის უნივერსიტეტის პოლიტიკური და სოციალური ისტორიის პროფესორი, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის

პოლიტოლოგიის დამსახურებული პროფესორი. «*The Cambridge History of Russia*»-ს მე-3-ე ტომის მთავარი რედაქტორი.

არკადი **სხირტლადე** (Arkadius Schirjtładze, 1902-1940) – დამოუკიდებელი საქართველოს არმიის ყოფილი იუნკერი, პოლონეთის არმიის საკონტრაქტო ოფიცერი, კაპიტანი. რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ სხვა ქართველ იუნკრებთან და სამხედრო მოსამსახურეებთან ერთად ემიგრაციაში წავიდა. პოლონეთში ბიდგომჰის სამხედრო სკოლაში ჩაირიცხა და შემდეგ კონტრაქტით მსახურობდა პოლონეთის არმიაში. მეორე მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ კაპიტანი სხირტლადე 1939 წ. სექტემბრის კამპანიაში ჩაერთო. პირველ დღეებში დებლინის აეროპორტზე გერმანელთა მიერ განხორციელებული საჰაერო შეტევის დროს დაიჭრა. ჯერ ვარშავაში, შემდეგ კი აღმოსავლეთით გადაიყვანეს. 1939 წ. 17 სექტემბერს პოლონეთს აღმოსავლეთიდან უკვე საბჭოთა კავშირი დაესხა თავს და გერმანელთა ფრონტს გარიდებული დაჭრილი კაპიტანი სხირტლადე ბრესტის მისადგომებთან წითელარმიელებს ჩაუვარდა ტყვედ. თითქმის ერთწლიანი ტყვეობის შემდეგ პოლონეთის არმიის ქართველი მფრინავი არკადი სხირტლადე სტარობელსკის, ოსტაშკოვისა და კოჟელსკის ტყვე ოცი ათასზე მეტ პოლონელ სამხედრო ტყვესთან ერთად კატინში 1940 წ. გაზაფხულზე დახვრიტეს.

მურად გირეი **ტლეჰას** (მურატ-ჩერი საოფიჟის ძე **ტლეხასოვი**, 1873-1920) – რუსეთისა და აზერბაიჯანის სამხედრო მოღვაწე, წარმოშობით ჰატუკაელი (ადიღეელების სუბეთნოსი), გენერალ-მაიორი. მონაწილეობდა პორტ-არტურის დაცვაში. 1904-1905 წლების რუსეთ-იაპონიის ომში დააჯილდოვეს ორდენებითა და წმ. გიორგის ხმლით. მონაწილეობდა პირველ მსოფლიო ომში, დაიჭრა 1914 წ. ნოემბერში. 1915 წ. 17 აპრილს პოდპოლკოვნიკი ტლეხასოვი წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით დააჯილდოვეს. თეთრგვარდიელების მიერ ყუბანისა და ადიღეს დაპყრობის შემდეგ აზერბაიჯანში ჩავიდა და გენერალ პრევევალსკის ბრძანებით კვლავ ჩამოყალიბებულ მუსლიმანურ კორპუსში შევიდა. პოლკოვნიკი ტლეჰასი მე-2-ე საარტილერიო ბრიგადის მეთაურად დაინიშნა. ადრ-ის მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით მუსლიმანური კორპუსი ცალკე აზერბაიჯანულ კორპუსად გადაკეთდა. 1919 წ. იანვარში ტლეჰასი სამხედრო უწყების საბ-

რძოლო ნაწილების შტატების, მმართველობისა და დაფუძნების შესარჩევი კომისიის საქმიანობაში იღებდა მონაწილეობას, კომისიის მეთაურად სამხედრო მინისტრის მიერ მივლინებული იყო საქართველოში, იქ შეიარაღებისა და სხვა სამხედრო ქონების სხვადასხვა საგნების შესაძენად. 1919 წ. 4 დეკემბერს ბაქოს სამხედრო გენერალ-გუბერნატორად დანიშნეს. 1920 წ. 28 აპრილს დააპატიმრეს თურქმა კომუნისტმა მამედ ტაჰიროვმა და მისმა ორმა ამხანაგმა. დაადანაშაულეს ა. ბაირამოვის (აზერბაიჯანში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთვის ბრძოლის აქტიური მონაწილე, კომუნისტური პარტიის წევრი 1919 წლიდან) მკვლელობაში. სახელმწიფო მბრალდებლად გამოდიოდა ვ. ნანიშვილი [რსდპ(ზ) წევრი 1903 წლიდან, დახვრიტეს მოსკოვში 1940 წ.], მკვლელობაში ტლეჰასის მონაწილეობის რაიმე მტკიცებულება ტრიბუნალს არ გააჩნდა. 28 მაისს ტლეჰასს დახვრეტა მიუსაჯეს, განაჩენი სისრულეში მეორე დღეს მოიყვანეს.

ლევ დავითის ძე **ტროცკი** (ლეიბა დავითის ძე ბრონშტეინი, 1879-1940) – XX საუკუნის რევოლუციური მოღვაწე, მდიდარი ებრაელი კოლონისტი მიწათმფლობელ-არენდატორის ვაჟი. ტროცკიზმის – მარქსიზმის ერთ-ერთი მიმდინარეობის იდეოლოგი. მონარქიულ წყობილებაში ორჯერ გადაასახლეს, 1905 წ. ჩამოერთვა ყველა სამოქალაქო უფლება. 1917 წ. ოქტომბრის გადატრიალების ერთ-ერთი ორგანიზატორი, წითელი არმიის ერთ-ერთი შემქმნელი; კომინტერნის (III ინტერნაციონალის) ერთ-ერთი დამფუძნებელი და იდეოლოგი. პირველ საბჭოთა მთავრობაში – საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი, 1918-1921 წლებში – სამხედრო და საზღვაო საქმეების სახალხო კომისარი და რსფსრ-ის, შემდეგ სსრკ-ის რევოლუციური სამხედრო საბჭოს თავმჯდომარე. 1923 წლიდან შიგაპარტიული მემარცხენე ოპოზიციის („ახალი კურსი“) ლიდერი. რკპ(ზ) პოლიტბიუროს წევრი 1919-1926 წლებში. 1927 წ. მოხსნეს ყველა პოსტიდან და გადაასახლეს, 1929 წ. განდევნეს სსრკ-ის ფარგლებიდან, 1932 წ ჩამოართვეს საბჭოთა მოქალაქეობა. 1938 წ. – IV ინტერნაციონალის შექმნელი და იდეოლოგი. რუსეთში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიაში წიგნების («Наша революция», «Преданная революция»), 1917 წლის რევოლუციის შესახებ კაპიტალური შრომების («История русской революции»), ლიტერატურულ-კრიტიკული სტატიების («Литература и революция») და ავტობიოგრაფიის «Моя жизнь» (1930) ავტორი. 1940

წ. 20 აგვისტოს სასიკვდილოდ დაჭრა HKBD-ს აგენტმა რამონ მერკადერმა მეხიკოში, გარდაიცვალა მეორე დღეს. ტროცკი „ძველი რევოლუციონერებიდან ოპოზიციის ლიდერის“ წინასახეა ჯ. ორუელის ორ ნაწარმოებში: „პირუტყვთა ეზო“ (Snowball – ფიფქი) და „1984“ (ემანუელ გოლდსტეინი).

მიხაილ ნიკოლაის ძე **ტუხაჩევსკი (1893-1937)** – საბჭოთა სამხედრო მოღვაწე, სამხედრო თეორეტიკოსი, საბჭოთა კავშირის მარშალი (1935). დაიბადა გადარიბებული შთამომავლობითი აზნაურის ოჯახში. პირველ მსოფლიო ომში იბრძოდა დასავლეთის ფრონტზე, დაიჭრა, გეროიზმისთვის ხუთჯერ იყო დაჯილდოებული სხვადასხვა ხარისხის ორდენებით (5 ორდენი ნახევარი წლის განმავლობაში). 1918 წ. ადრე გაზაფხულზე შევიდა რკპ(ბ)-ში, მარტში – ნებაყოფლობით წითელ არმიაში. კოლჩაკზე გამარჯვებისთვის დაჯილდოვდა საპატიო რევოლუციური იარაღით. 1921 წ. 5 მარტს დანიშნეს კრონშტადტის გარნიზონის აჯანყების ჩასახშობად გაგზავნილი მე-7-ე არმიის სარდლად. 18 მარტისთვის აჯანყება ჩაახშვეს. 1921 წ. რსფსრ მოიცვეს ანტისაბჭოთა აჯანყებებმა, რომელთაგან ევროპულ რუსეთში უდიდესი იყო გლეხთა აჯანყება ტამბოვის გუბერნიაში. ცკ-ს პოლიტბიურომ 1821 წ. მაისის დასაწყისში ტუხაჩევსკი ტამბოვის ოკრუგის ჯარების სარდლად დანიშნა. აჯანყება ძირითადად 1921 წ. ივლისის ბოლოს ჩაახშვეს. უპირატესად გლეხებისგან შედგენილი რაზმების წინააღმდეგ ბრძოლებში ტუხაჩევსკი იყენებდა ქიმიურ იარაღს, არტილერიასა და ავიაციას. ასევე ფართოდ გამოიყენებოდა ისეთი ზომები, როგორც აჯანყებულების ნათესავებისგან მძევლების შეპყრობა და დახვრეტა. ბევრ დროს უთმობდა სამხედრო-სამეცნიერო მუშაობას, მის კალამს ეკუთვნის 120 შრომაზე მეტი სტრატეგიის, ოპერატიული ხელოვნების საკითხებზე. დახვრიტეს 1937 წ. „ანტისაბჭოთა ტროცკისტულ სამხედრო ორგანიზაციის საქმეზე“. დაპატიმრებული და მსჯავრდებული იყო მისი ოჯახის თითქმის ყველა წევრი. რეაბილიტირებულია 1957 წ. „*არამც თუ სასტიკი იყო, საერთოდ არ ჰქონდა შებრალების გრძნობა*“ (ინგოლშტადტში გერმანიის ტყვეობაში ტუხაჩევსკისთან მყოფი ფრანგი ოფიცრის რეში რურის შეფასება; იქ გაიცნო შარლ დე გოლიც).

უზუნ-ჰაჯი **სალთელი** (უზუნ-ჰაირ-ჰაჯი-ხანი; „ჰაჯი“ – მექაში მომლოცველობის შემსრულებელს ნიშნავს, სახელს „უზუნ-ჰაირ“ კი წინასწარმეტყველი მუჰამედი ატარებდა; 1848-1920) – დაღესტნის რელიგიური და პოლიტიკური მოღვაწე, ჩრდილოეთ კავკასიის ემირატის ემირი. ეროვნებით ავარელი.

გრიგოლ (გრიშა) **ურატაძე** (ფრ. ჩაწერით გრეგუარ ურატაძე, 1878-1959) – ქართველი პოლიტიკოსი, დიპლომატი, დამფუძნებელი კრების წევრი, რუსეთში საქართველოს პირველი ელჩი. 1917 წ. იყო საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრი. 1922 წ. დასაწყისისთვის ემიგრაციაში წავიდა. თავდაპირველად ცხოვრობდა პრალაში, შემდეგ პარიზში. იქ დაწერა რამდენიმე მონოგრაფია და წერილი საქართველოში რევოლუციური მოძრაობის და საბჭოთა კავშირის პოლიტიკის შესახებ. 1929-1936 წლებში რედაქტორობდა გაზეთ „დამოუკიდებელ საქართველოს“. დაკრძალულია ლევილის სასაფლაოზე.

მათეოს ურჰაეცი, *მათე ურჰაელი*, *ედესელი*, – XII საუკუნის I ნახევრის სომეხი ისტორიკოსი. ცხოვრობდა ქ. ედესაში (ახლანდელი ქ ურფა თურქეთში). მის ნაშრომში „ჟამთააღმწერლობა“ გადმოცემულია 952-1136 წლების ისტორიული მოვლენები. ნაშრომი სომხეთის ისტორიის გარდა შეიცავს ცნობებს ახლო აღმოსავლეთსა და, კერძოდ, საქართველოზე; ფართოდაა გამოყენებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში (კერძოდ, ი. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიაში“).

იბრაჰიმ-აღა მუსა-აღა-ოღლი **უსუბოვი** (1872-1920) – რუსეთისა და აზერბაიჯანის სამხედრო მოღვაწე. საერთო განათლება მიიღო ტფილისის კადეტთა კორპუსში. ბრწყინვალედ ფლობდა ფრანგულ, ინგლისურ, გერმანულ და პოლონურ ენებს. 1904 წ. შტაბს-კაპიტანი უსუბოვი მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში. მამაცობისთვის დააჯილდოვეს წმ. ვლადიმირის მე-4-ე ხარისხის ორდენით და წმ სტანისლავის მე-3-ე ხარისხის ორდენით (ხმლებითა და ბაფთით). აქტიურად მონაწილეობდა პირველ მსოფლიო ომში. 1914 წ. 14 ოქტომბერს ბატალიონმა კაპიტან უსუბოვის მეთაურობით იერიში მიიტანა სიმაღლეებზე სოფელ მიზინეცთან, ავსტრიის ძალებს უკანდახევა აიძულა და სამი დღე უკუაგდებდა ავსტრიელების კონტრშეტევებს. 1915 წ. 1 აგვისტოს მიანიჭის პოლკოვნიკის, 1917 წ.

1 ივლისს გენერალ მაიორის წოდება. 1918 წ. მაისში აზერბაიჯანის დემოკრატიული არმიის სამსახურში შევიდა. 1919 წ. 14 ივლისს მე-2-ე ქვეითი დივიზიის მეთაურად დაინიშნა. დივიზიის შტაბი ბაქოში იმყოფებოდა. ნოემბერში ადრ-ის მთავრობამ იტალიაში მიავლინა, ქვეყნის სამხედრო სამინისტროსთან აზერბაიჯანის არმიისთვის სამხედრო ფორმის ტანსაცმლისა და საჭურვლის მომარაგებაზე მოსალაპარაკებლად. 1920 წ. ივნისის დასაწყისში დააპატიმრეს საკუთარ სახლში, თორმეტ გენერალსა და ოფიცერთან ერთად დახვრიტეს იმავე წლის 16 ივნისს.

ფერდინანდ ფოში (*Ferdinand Foch*, 1851-1929) – ფრანგი სამხედრო მოღვაწე, სამხედრო თეორეტიკოსი, პირველი მსოფლიო ომის დროის ფრანგი სარდალი. არის სამხედრო-თეორიული ნაშრომებისა და მემუარების ავტორი. 1917 წ. 15 მაისიდან 1918 წ. 11 ნოემბრამდე იყო გენერალური შტაბის უფროსი, 1918 წ. 6 აგვისტოდან საფრანგეთის მარშალი, 1918 წ. 26 მარტიდან 11 ნოემბრამდე – მოკავშირეთა ჯარების უმაღლესი მთავარსარდალი საფრანგეთში. 1918 წ. 11 ნოემბერს რკინიგზის თავის ვაგონში კომპიენის ტყე-პარკში ხელი მოაწერა კომპიენის დაზავებას, რომლითაც პირველი მსოფლიო ომი დამთავრდა. უ. ჩერჩილი თავისი „მეორე მსოფლიო ომის“ პირველ ტომში (1948) და ფრანგი პოლიტიკოსი და იურისტი ორ მსოფლიო ომს შორის პოლ რეინო „მემუარებში“ ამტკიცებდნენ, რომ მარშალმა ფოშმა, როცა 1919 წ. ვერსალის საზავო ხელშეკრულების შესახებ გაიგო, განაცხადა: „ეს ზავი არაა, ეს დაზავებაა ოცი წლით“.

მირზა ქუჩუკ-ხან ჯენგელი (1880/1881 – 1921) – სპარსი სამხედრო მოღვაწე, ერთ-ერთი პირველი რევოლუციონერი ირანის ისტორიაში, ჯენგელიელების მოძრაობის დამაარსებელი და ლიდერი. კავკასიაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბოლშევიკებმა აღმოსავლეთით წინწაწევა გადაწყვიტეს. ადგილობრივ ამბოხებულებთან მოლაპარაკების შემდეგ ირანში 1920 წ. 5 ივნისს ჩამოაყალიბეს გილანის რესპუბლიკა (სპარსეთის საბჭოთა რესპუბლიკა, 1921 წ. ივნისიდან გილანის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა), რომელმაც 1921 წ. სექტემბრამდე იარსება. დროებითი რევოლუციური მთავრობის თავჯდომარე გახდა ქუჩუკ-ხანი (1920 წ. ივნისი-ივლისი და 1921 წ. მაისი-სექტემბერი), შექმნის სტადიაში მყოფი არმიის მთავარსარდალი – გენერალ-

მაიორი ვასილი კარგარეთელი. ირანის კომპარტიის გავლენის გაზრდის შიშით ქუჩუკ-ხანმა 1921 წ. 29 სექტემბერს მოახდინა გადატრიალება და თავისი პოლიტიკური მოწინააღმდეგეები გაანადგურა. დაიწყო სამოქალაქო ომი, 2 ნოემბერს რესპუბლიკა მთავრობის ჯარებმა დაიკავეს. ქუჩუკ-ხანი გაიქცა და თალიშის მთებში გაიყინა. მისი თავი საჯაროდ გამოფინეს რეშთში. ირანელი ისტორიკოსები ქუჩუკ-ხანს გამოჩენილ პიროვნებად მიიჩნევენ, ითვლება ირანის გმირად, ჰომეინის წინამორბედად შაჰის რეჟიმისგან ხალხის განთავისუფლებისთვის ბრძოლაში. 2012 წ. გილანის ერთ-ერთ ქალაქში მის პატივსაცემად შედგა საზეიმო ცერემონია, რომელსაც პრეზიდენტი აჰმადინეჯადი ესწრებოდა.

ივანე ნიკოლოზის ძე **ყაზბეგი** (1860-1943) – ქართველი სამხედრო მოღვაწე, თავადი. მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიისა და პირველ მსოფლიო ომებში. 1916 წ. ებოძა გენერალ-მაიორის წოდება. 1918-1921 წლებში მსახურობდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიაში. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ წავიდა ემიგრაციაში, ჯერ სტამბოლში, 1922 წ. – პოლონეთში. ქართველ ოფიცერთა ჯგუფთან ერთად შევიდა პოლონეთის ჯარში, სადაც მსახურობდა კონტრაქტით 1931 წ. 31 აგვისტომდე. მიღებული აქვს ორდენები: წმ. ანას III ხარისხის (1901), წმ. ანას II ხარისხის (1902), წმ. ვლადიმირის IV ხარისხის (1914), წმ. ვლადიმირის III ხარისხის მახვილებით (1915), წმ. ვლადიმირის IV ხარისხის მახვილებითა და ბაფთით (1915), წმ. სტანისლავის II ხარისხის მახვილებით (1915), წმ. ანას III ხარისხის მახვილებითა და ბაფთით (1916). გარდაიცვალა ვარშავაში, დაკრძალულია პოვონზკის სამხედრო სასაფლაოზე. საქართველოდან ივანე ყაზბეგი, კირილე ქუთათელაძე და ზაქარია ბაქრაძე სამი სახელმწიფოს გენერალი გახდნენ. სამივე პოლონეთში გარდაიცვალა.

მუსა ქაზიმ **ყარაბეკირი** (Musa Kâzım Karabekir; 1882-1948) – ოსმალეთისა და თურქეთის სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, თურქეთის დიდი ეროვნული კრების სპიკერი. პირველი მსოფლიო ომის ბოლოს არმიათა მე-15-ე კორპუსის სარდალი. მეთაურობდა კავკასიის მე-2-ე კორპუსს და 10 თვე იბრძოდა სომხებისა და რუსეთის ჯარების წინააღმდეგ. 1919 წ. ბოლოს ყარაბეკირის ჯარებმა დაიკავეს ნახჭევანი (სადავო ტერიტორია აზერბაიჯანსა

და სომხეთს შორის). 1920 წ. ხელმძღვანელობდა სამხედრო მოქმედებებს სომხეთის წინააღმდეგ. 1921 წ. მოახდინა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორიების ოკუპაცია. 1999 წ. 16 ოქტომბერს ნახჭევანში აზერბაიჯანის პრეზიდენტ ჰ. ალიევის თანდასწრებით გახსნეს ყარაბეჟირ-ფაშას სახელობის მეჩეთი. 2009 წ. აზერბაიჯანელმა რეჟისორმა ტაირ ალიევა გადაიღო ფილმი ყარაბეჟირ-ფაშას ცხოვრებაზე – „აღმოსავლეთის დამპყრობი“; ფილმს სტამბოლში, ერზურუმში, ყარსში და ნახჭევანში იღებდნენ.

დიმიტრი იოსების ძე **შალიკაშვილი** (1896-1947) – ქართველი სამხედრო პირი. პირველი მსოფლიო ომის დროს იბრძოდა რუსეთ-გერმანიის ფრონტზე. 1918 წ. სამშობლოში დაბრუნდა. მსახურობდა საქართველოს სამხედრო სამინისტროს უცხოეთთან ურთიერთობის განყოფილებაში. 1920 წ. დეკემბერში ქართულ დიპლომატიურ მისიასთან ერთად საქართველო-თურქეთის საკითხებზე თურქეთის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად ანკარაში იმყოფებოდა. 1921 წ. თებერვალში ჯერ კიდევ თურქეთში იყო და საქართველოში აღარ დაბრუნდა. 1922 წ. ბოლოს სხვა ქართველ ოფიცრებთან ერთად პოლონეთს შეაფარა თავი. იყო სამხედრო მრჩეველი პოლონეთის არმიაში. გერმანიის მიერ პოლონეთის ოკუპაციის შემდეგ მსახურობდა ქართულ ლეგიონში (Die Georgische Legion – ვერმახტის შენაერთი 1941-1945 წლებში). შედგებოდა სამხედრო ტყვეებისა და სოვეტიზაციის შემდეგ ევროპაში წასული ემიგრანტების – ქართველების, აფხაზების, ჩერქეზების, ყაბარდოელების, ბალყარელებისა და ყარაჩაევლებისგან), რომელიც შემდეგ SS-ის ჯარში ჩართეს და მოკავშირეებს ჩაუვარდა ტყვედ. მისმა ოჯახმა თავი ბავარიაში მცხოვრებ ნათესავებს შეაფარა. დასავლეთის მიერ საბჭოთა მხარისთვის ყოფილი ტყვეების გადაცემის შემდეგ სსრკ-მა ემიგრანტების გადაცემაც მოითხოვა. ძველი და ახალი ემიგრაცია მასობრივად ტოვებდა ევროპას და ამერიკაში გადადიოდა. 1952 წ. შალიკაშვილებიც ამერიკის შეერთებულ შტატებში გადავიდნენ. სიცოცხლის ბოლო წლებში დიმიტრი შალიკაშვილმა მოაწესრიგა თავისი ჩანაწერები და მოგონებების ძალიან საინტერესო ორი წიგნი დატოვა. ერთი „ანგორა“, სადაც ანკარაში მოლაპარაკების ამბები აღწერა და 1967 წ. დაიბეჭდა პარიზში, ყურნალ „კავკასიონში“, და მეორე – „კონსტანტინოპოლი“, რომელშიც მოთხრობილია ქართველ ლტოლვილთა ცხოვრება სტამბოლში 1921-1922 წლებში.

დაკრძალულია ჯორჯის შტატის ქალაქ ატლანტაში. ამერიკელი გენერლების ოთარ იოსებ შალიკაშვილისა და ჯონ მალხაზ შალიკაშვილის (ოთხი ვარსკვლავის მქონე გენერალი, 1936-2011) მამა.

ლევონ **შანტი** (სელბოსიანი, 1869-1951) – სომეხი მწერალი, ნოველისტი და პოლიტიკური მოღვაწე. სწავლობდა ეჩმიადინის სასულიერო აკადემიაში, 1892-1899 წლებში – ლაიპციგის, იენის, მიუნხენის უნივერსიტეტებში, შემდეგ დაბრუნდა სომხეთში. იბეჭდებოდა 1891 წლიდან. შემდეგ დაუახლოვდა პარტია დამნაკცუთიუნს. 1921 წ. ემიგრაციაში წავიდა.

სტეფანე გიორგის ძე **შაუმიანი** (1878, ტფილისი – 1918) – სომეხი რევოლუციონერი და პოლიტიკური მოღვაწე. კავკასიაში რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, ჟურნალისტი, ლიტერატურის კრიტიკოსი. 1898 წ. დაამთავრა ტფილისის რეალური სასწავლებელი. 1899 წ. ჩამოაყალიბა სომხეთში პირველი მარქსისტული წრე. რსდმპ-ის წევრია 1900 წლიდან. 1902 წ. სომეხი სოციალ-დემოკრატების კავშირის, რომელიც რსდმპ-ის შემადგენლობაში შევიდა, ორგანიზატორი. 1902 წ. ემიგრაციაში წავიდა გერმანიაში. 1903 წ. ჟენევაში გაიცნო ლენინი. 1905 წ. დაამთავრა ბერლინის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტი. სომხურ ენაზე თარგმნა კ. მარქსის, ფ. ენგელსისა და ვ. ლენინის რამდენიმე ნაწარმოები. 1912 წ. რსდმპ-ის სრულიად რუსეთის VI (პრადის) კონფერენციაზე დაამტკიცეს ბოლშევიკების პარტიის ცკ-ის წევრობის კანდიდატად. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ბაქოს საბჭოს თავმჯდომარე, კავკასიის ბოლშევიკების მეთაური. 1917 წ. ოქტომბერში ხელმძღვანელობდა კავკასიის ბოლშევიკების არალეგალურად ჩატარებულ I ყრილობას. 1918 წ. აპრილიდან ბაქოს სახალხო კომისართა საბჭოს (სკს) თავმჯდომარე და საგარეო საქმეთა კომისარია. დახვრიტეს ბაქოს 26 კომისართა შემადგენლობაში. 2009 წ. 12 იანვარს დაიწყეს ბაქოს 26 კომისრის ეგსკუმაცია მათი ხელახლა დასაფლავების მიზნით. 26 იანვარს აღმოაჩინეს 26 კომისრის ნეშტი, შაუმიანი და კიდევ ორი ადამიანი ვერ იპოვეს.

შაფირი იაკობ მიხაილის ძე (1886-1938) – ბოლშევიკი „ისტორიკოსი და საზოგადოებათმცოდნე (პოლიტოლოგი)“, წერდა პრო-

პაგანდას, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მისი წიგნები და სტატიები საინტერესო ფაქტოგრაფიულ მასალას შეიცავენ. რკპ(ზ) პარტიის წევრი 1903 წლიდან. იმავე წელს მემარჯვენე ესერებს მიემხრო. 1917 წ. მემარცხენე ესერებთან გადავიდა. 1920 წ. ბოლშევიკებთან დაბრუნდა, იმავე წლიდან მუშაობდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკაში, 1925 წლიდან – სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკაში (დაარსდა ВЦИК-ის დეკრეტით 1925 წ.). 1938 წ. 16 მარტს კონტრრევოლუციურ შეთქმულებაში მონაწილეობის ბრალდებით დააპატიმრეს. იმავე წლის 26 აპრილს დახვრეტა მიუსაჯეს. იმავე დღეს დახვრიტეს „კომუნარკაზე“.

იაკუბ **შევკი** სუბაში (Yakup Şevki Subaşı; 1876-1939) – 1917 წლიდან მეთაურობდა ოსმალთა მე-2-ე არმიას. იბრძოდა კავკასიის ფრონტზე. 1918 წ. 2 მარტს დაინიშნა ოსმალთა ახალი მე-9-ე არმიის მეთაურად, რომელიც განკუთვნილი იყო ჩრდილო-დასავლეთ სპარსეთში მდინარე არაქსის გაყოლებით ოპერაციების განსახორციელებლად. 1918 წლიდან მეთაურობდა არმიათა ჯგუფ „ყარსს“.

ანდრეი გრიგორის ძე **შკურო** (შკურა, 1887-1947) – რუსი სამხედრო, ყუბანელი კაზაკი, თეთრი არმიის გენერალ-ლეიტენანტი, პირველი მსოფლიო და სამოქალაქო ომების მონაწილე; წმ. გიორგის ხმლის მფლობელი, წმ ანას და წმ. სტანისლავის ორდენების კავალერი; ინგლისური აბანოს ორდენის რაინდი-კომანდორი (1919). მეორე მსოფლიო ომის დროს თანამშრომლობდა ნაცისტურ გერმანიასთან, SS-ის გრუპენფიურერი. სსრკ-ისთვის გადაცემის შემდეგ ჩამოხრჩობით სიკვდილი მიუსაჯეს. განაჩენი ადასრულეს მოსკოვში.

ალექსანდრ **ჩერეპოვი** (1877-1964) – რუსი ოფიცერი, გენერალ მაიორი, მართლმადიდებელი, კურსკის გუბერნიის აზნაურობიდან, პირველი მსოფლიო და სამოქალაქო ომის მონაწილე. დაჯილდოებული იყო წმ. გიორგის ხმლით და წმ. გიორგის მე-4-ე ხარისხის ორდენით. 1919 წ. დასაწყისში შავი ზღვის სამხედრო გუბერნატორი გახდა ნოვოროსიისკში. შემდგომში ტუაფსეს რაზმის უფროსი იყო, რომელსაც, დენიკინის სიტყვებით, „ამოცანად ჰქონდა ჩვენი მთავარი ბაზის – ნოვოროსიისკის დაცვა საქართველოს მხრიდან“. 1920 წ. მძიმედ დაიჭრა და სერბიაში

გაგზავნეს, დასახლდა ქალაქ ნოვი-სადში. 1941 წ. თავის ვაჟთან და მოხალისეებთან ერთად რუსი ემიგრანტებისა და ნაცისტური გერმანიის მხარეზე მებრძოლი სსრკ მოქალაქეებისგან შედგენილ რუსულ დამცველ კორპუსში (*Russisches Schutzkorps Serbien*) შევიდა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ცხოვრობდა ავსტრიასა და დასავლეთ გერმანიაში (მიუნხენში).

გიორგი (იური) ვასილის ძე **ჩიჩერინი** (1872-1936) – რუსი რევოლუციონერი, საბჭოთა დიპლომატი, რსდმპ-ის წევრი 1905 წლიდან, რსფსრ-ისა და სსრკ-ის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი (1918-1930), სსრკ ცაკ-ის 1-5 მოწვევის წევრი, სრკპ(ბ) ცკ-ის წევრი (1925-1930). დაიბადა ძველ რუსულ აზნაურულ ოჯახში, ჭაბუკობის დროიდან იყო ერუდიტი, პოლიგლოტი, ჰომოსექსუალი, შესანიშნავად უკრავდა როიალზე და ჰქონდა ფენომენური მეხსიერება; მუსიკათმცოდნე, ავტორია წიგნისა მოცარტზე, იყო ვაგნერის, მოცარტისა და ნიცმეს შემოქმედების ერთ-ერთი გამოჩენილი პროპაგანდისტი. პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე წავიდა ლონდონში, ომის დროს ემხრობოდა ბოლშევიკების წრეში გავრცელებულ ე. წ. „პორაჟენელობის“⁷⁴⁴ პოზიციას. 1922 წ. აპრილში გენუის კონფერენციაზე, 1923 წ. ლოზანის კონფერენციაზე იყო საბჭოთა დელეგაციის მეთაური. დასაფლავებულია მოსკოვში ნოვოდევიჩის სასაფლაოზე.

ქაიხოსრო (ქაქუცა) **ჩოლოყაშვილი** (1888-1930) – ქართველი სამხედრო მოღვაწე, ერთ-ერთი ცნობილი ქართული გვარის – თავად ჩოლოყაშვილების წარმომადგენელი, საქართველოს ეროვნული გმირი. 1914 წ., პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე, ჯარში გაიწვიეს, ხელმძღვანელობდა ესკადრონს სამხრეთ-დასავლეთ ფრონტზე. მძიმედ დაიჭრა და თავისივე სურვილით კავკასიის ფრონტზე გადაიყვანეს. 1914 წ. დეკემბრის დასაწყისში დანიშნეს კავალერიის ასეულის მეთაურად კავკასიის მე-3-ე მსროლელის დივიზიის შემადგენლობაში, რომელსაც გენერალ-ლეიტენანტი ვასილ გაბაშვილი სარდლობდა. თავი გამოიჩინა სარიყამიშის ბრძოლაში, მძიმედ დაიჭრა სტრატეგიული სიმაგრის

⁷⁴⁴ поражение, поражение-დან (დამარცხება)– პოლიტიკური განწყობა, შეესაბამება ომში საკუთარი ქვეყნის მთავრობის დამარცხების სურვილს.

„არწივის ბუდის“ დაცვისას. „ჩოლოყაშვილი დაჭრეს, მაგრამ ის ბრძოლას არ წყვეტდა და აიღო ის სტრატეგიული პუნქტი, რომელიც სამხედრო ოპერაციების შემდგომ ბედს განსაზღვრავდა. დაჭრილი ჩოლოყაშვილი ბრძოლის ველს არ ტოვებდა... მესამე დაჭრის შემდეგ ქაიხოსრო ცუდად გახდა, მაშინ იძულებული იყო სამედიცინო დახმარებისთვის მიემართა“, – წერდა ფრანგი პუბლიცისტი რამონ დიუგე წიგნში „რუსეთი და გაწამებული საქართველო“. ამ ბრძოლაში გმირობისთვის ოქროს ხმლით დააჯილდოვეს. მკურნალობის შემდეგ, 1915 წ. ნიკოლაი ბარათოვის მეთაურობით სპარსეთში სამხედრო ექსპედიციაში მონაწილეობდა. რაზმმა წარმატებული რეიდი განახორციელა და მესოპოტამიის გავლით ბრიტანეთის არმიას შეუერთდა. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში და ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიაში შევიდა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საქართველოს არმიის პოლკოვნიკი გახდა და მონაწილეობდა ქართული კავალერიის ჩამოყალიბებაში. 1919 წ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის თავდაცვის მინისტრის მოადგილე გახდა. სომხეთ-საქართველოს ომისა და რუსეთ-საქართველოს ომის დროს ქართულ კავალერიას ხელმძღვანელობდა. წითელი არმიის მიერ თბილისის აღების შემდეგ საქართველოს მთავრობასა და არმიასთან ერთად დასავლეთ საქართველოს შეაფარა თავი. 1922-1924 წლებში ხელმძღვანელობდა პარტიზანულ ბრძოლას საბჭოთა ოკუპაციის წინააღმდეგ. სვიმონიანთ ხევთან, ხევ-გძელასთან მოგებული ბრძოლების მიუხედავად, 1924 წ. ოქტომბრის ბოლოს დარწმუნდა ბრძოლის გაგრძელების ამაოებაში და რამდენიმე თანამებრძოლთან ერთად თურქეთის გავლით საფრანგეთში გადაიხვეწა. მისი სიმამრი ილია მეღვინეთუხუცესი დახვრიტეს, მეუღლე ნინოს ასევე დახვრეტა მიუსაჯეს, მაგრამ შემდეგ ქალიშვილებთან, 7 წლის თამართან და 3 წლის ქეთევანთან ერთად, გადაასახლეს. ავსტრიის ფრონტზე და სარიყამიშში მიყენებულმა მძიმე ჭრილობებმა თავი იჩინეს და ტუბერკულოზით გარდაიცვალა. დაკრძალეს სენტ-უანის სასაფლაოზე, მოგვიანებით გადაასვენეს ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე. 2005 წ. მისი ნეშტი თბილისში გადაასვენეს და მთაწმინდის პანთეონში დაკრძალეს.

ალექსანდრე დავითის ძე **ჩხეიძე** (1873-1947) – ქართველი გენერალი. ძველ აზნაურთა წოდებიდან, მართლმადიდებელი. პირველ

მსოფლიო ომში პოლკოვნიკის წოდებით იბრძოდა ჩრდილო-დასავლეთის ფრონტზე (1914-1917) კავკასიის მე-2-ე კორპუსის ტფილისის მე-15-ე გრენადერთა პოლკის შემადგენლობაში. 1917 წ. ნოემბრიდან მსახურობდა ამიერკავკასიის ფედერაციის არმიის ქართულ კორპუსში. 1919 წ. ახალციხის ფრონტზე იყო ბორჯომის და შემდეგ ახალციხე-აწყურის ხაზის მეთაური. 1921 წ. წითელი არმიის წინააღმდეგ მებრძოლ ტფილისის სამხედრო სასწავლებლის იუნკრებს მეთაურობდა. 1921 წლიდან ემიგრაციაშია, 1922 წ. გადავიდა პოლონეთში. 1931 წ. 31 აგვისტომდე კონტრაქტით მსახურობდა პოლონეთის არმიაში. თადარიგში გასვლის შემდეგ ცხოვრობდა ლვოვში, სადაც 1939 წ. წითელი არმიის მიერ პოლონეთის ოკუპაციის დროს დააპატიმრა НКВД-მ როგორც „ხალხის მტერი“. 1940 წ. გადაიყვანეს კიევის ციხეში და წაუყენეს შემდეგი ბრალდება: „საქართველოს არმიაში სამსახური, წითელი არმიის წინააღმდეგ ბრძოლა, ვარშავის ქართული კომიტეტის წევრობა და პოლონეთის არმიაში სამსახური“. ამავე წლის 16 დეკემბერს გადაიყვანეს მოსკოვში. დახვრიტეს კატიწში.

ნიკოლოზ (კარლო) სიმონის ძე **ჩხეიძე** (1864-1926) – საქართველოსა და რუსეთის სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე, თავდაზნაურთა წრიდან. 1892 წ. ნ. ჟორდანიასთან, ს. ჯიბლამესთან და ე. ნინოშვილთან ერთად ჩამოაყალიბა სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფი, ე. წ. მესამე დასი, რომელიც შემდგომში რსდმპ-ის შემადგენელი ნაწილი გახდა. ჩხეიძე რსდმპ-ის წევრი გახდა 1898 წლიდან, 1903 წლიდან მიეკუთვნებოდა მის მენშევიკურ ფრთას. 1907-1912 და 1912-1917 წლებში იყო მე-3-ე და მე-4-ე სახელმწიფო სათათბიროების დეპუტატი თბილისის გუბერნიიდან, 1912 წლიდან თავმჯდომარეობდა სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციასაც. 1917 წ. თებერვლის რევოლუციიდან ოქტომბრის გადატრიალებამდე პეტერბურგის, ხოლო შემდეგ სრულიად რუსეთის მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს თავმჯდომარეობდა. ამ პერიოდში საბჭო ამიერკავკასიის დროებითი მმართველი ორგანო იყო. 1918 წ. აპრილში გახდა ახლადარჩეული საკანონმდებლო ორგანოს, ამიერკავკასიის სეიმის თავმჯდომარე, ხოლო ამავე წლის 26 მაისიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ეროვნული საბჭოს, ანუ პარლამენტის თავმჯდომარედ დარჩა. 1919-1920 წლებში იმყოფებოდა პარიზის საზავო კონფერენციაზე.

1919 წ. 12 მარტს დაუსწრებლად აირჩიეს საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარედ. 1921 წ. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ ემიგრაციაში წავიდა, სადაც აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობა გააგრძელა. 1926 წ. 9 ივნისს თავი მოიკლა.

აკაკი **ჩხენკელი** (1874-1959) – ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, სოციალ-დემოკრატი, იურისტი და პუბლიცისტი, მენშევიკთა ერთ-ერთი ლიდერი რუსეთსა და საქართველოში. 1912 წ. აირჩიეს მეოთხე მოწვევის რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროში ბათუმისა და ყარსის ოლქებიდან და სოხუმის ოკრუგიდან. შედიოდა სათათბიროს სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციაში. 1917 წ. დროებითი მთავრობის წარმომადგენელია ამიერკავკასიაში. 1917-1918 წლებში საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და მისი აღმასკომის, ასევე საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრია. ამიერკავკასიის კომისარიატის შინაგან საქმეთა მინისტრი 1917-1918 წლებში. 1918 წ. აპრილში იყო ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური. 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრი, 1921 წ. იანვრიდან საქართველოს დესპანია საფრანგეთში. იმავე წლიდან ემიგრაციაშია.

ირაკლი (კაკი) გიორგის ძე **წერეთელი** (1881-1959) – რუსეთისა და საქართველოს პოლიტიკოსი, მენშევიკების ერთ-ერთი ლიდერი. დაიბადა ცნობილი ქართველი მწერლის გიორგი წერეთლისა და ასევე ცნობილი საზოგადო მოღვაწის ნიკო ნიკოლაძის დის, ოლიმპიადა ნიკოლაძის ოჯახში. სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე, სადაც სტუდენტური მოძრაობის ლიდერი გახდა, რის გამოც 1901-1903 წლებში ციმბირში გადაასახლეს. გადასახლების შემდეგ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი გახდა. 1907 წ. აირჩიეს მე-2-ე მოწვევის დუმის წევრად, სადაც გაწევრიანდა სოციალურ-დემოკრატიულ ფრაქციაში და ასევე გახდა დუმის აგრარული კომიტეტის წევრი. 1917 წ. შევიდა პირველი კოალიციური დროებითი მთავრობის შემადგენლობაში და დაიკავა ფოსტა-ტელეგრაფის მინისტრის პოსტი. ოქტომბრის გადატრიალებას უარყოფითად აფასებდა. დამფუძნებელი კრების გარეკვის შემდეგ ჩამოვიდა საქართველოში, სადაც რესპუბლიკის ერთ-ერთი ლიდერი გახდა. რუსეთის მიერ

საქართველოს ანექსიის შემდეგ ემიგრაციაშია. 1922-1930 წლებში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთის ბიუროს წევრია. 1931 წ. დაამთავრა სორბონის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, ეწეოდა კერძო იურიდიულ პრაქტიკას, ჯერ საფრანგეთში, 1940 წლიდან – აშშ-ში. ქართველი სოციალ-დემოკრატების წარმომადგენელი იყო მრავალ საერთაშორისო ფორუმზე, იყო II ინტერნაციონალის აღმასრულებელი კომიტეტის წევრი. გარდაიცვალა ნიუ-იორკში. 1973 წ. გადაასვენეს ლევილის სასაფლაოზე.

ფატალი-ხან ისკენდერ-ოღლი **ხოსკი** (Fətəlixan İsgəndər oğlu Xoyski, ზოგიერთ დოკუმენტებში *ხან ხოსკი*, 1875-1920) – რუსეთის იურისტი და აზერბაიჯანელი პოლიტიკური მოღვაწე, რუსეთის იმპერიის II მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროს დელეგატი; სახალხო განათლების მინისტრი ამიერკავკასიის კომისარიატში (1917-1918), ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრი (1918), აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი პრემიერ-მინისტრი და შინაგან საქმეთა მინისტრი (1918-1919), სამხედრო მინისტრი, იუსტიციის მინისტრი (1918) და საგარეო საქმეთა მინისტრი (1918-1920). საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გადავიდა ტფილისში, სადაც 1920 წ. 19 ივნისს ერივანის (ახლანდელი – თავისუფლების) მოედანზე ზურგში სროლით მოკლეს „დამნაკვთიუნის“ წევრებმა. დასაფლავებულია გამოჩენილ აზერბაიჯანელთა პანთეონში თბილისში მ. ფ. ახუნდოვის საფლავის კვერდით.

მამედ-იუსეფ ჰაჯიბაბა-ოღლი **ჯაფაროვი** (1885-1938) – აზერბაიჯანელი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე. 1912 წ. წარჩინებით დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. სამხრეთ კავკასიიდან ერთადერთი მუსლიმანი დეპუტატი იყო მეოთხე მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროში. მოწონებით შეხვდა თებერვლის რევოლუციას. ამიერკავკასიის სეიმში შედიოდა მუსლიმანურ ფრაქციაში. იყო აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის (ადრ) ერთ-ერთი დამაარსებელი, მისი ვაჭრობისა და მრეწველობის და საგარეო საქმეთა მინისტრი. ხელი მოაწერა საქართველოსთან სამხედრო თანამშრომლობის ხელშეკრულებას, ნოტები გაუგზავნა სამხრეთ კავკასიაში დიდი

ბრიტანეთის შეიარაღებული ძალების შტაბებს. მისი მითითებით შეიქმნა კომისია სამხრეთ კავკასიაში ცარიზმის პოლიტიკის შესახებ დოკუმენტების შესაკრებად. ადრ-ის დაცემის შემდეგ ბამბისა და ღვინის ტრესტების იურიდიულ კონსულტაციას ეწეოდა.

ვლადიმერ (ვალიკო) ანთიმოზის ძე **ჯუღელი** (1887-1924) – საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან, საქართველოს სახალხო გვარდიის სარდალი, „დამკომის“ (საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი) წევრი. 1918-21 წლებში მომხდარი თითქმის ყველა ბრძოლის უშუალო მონაწილე. 1921 წლის მარტიდან ემიგრაციაში იყო, საქართველოში დაბრუნდა 1924 წლის აჯანყების მოსამზადებლად, მაგრამ „ჩეკამ“ დააპატიმრა და იმავე წლის აგვისტოში დახვრიტეს. გამოცემული აქვს საკუთარი მოგონებები – დღიური „მძიმე ჯვარი“ (*Тяжёлый крестъ: записки народоохранителя*, Тифლისь, 1920). სახალხო გვარდიის მეთაურად ყოფნისას აზნაურ ჯუღელს უთუოდ გენერლის თანამდებობა ეკავა. მაგრამ აქ ის ასე არ იწოდება, რადგანაც ქართულ გვარდიაში წოდებები არ ჰქონდათ და ყველა მეთაური არჩეული იყო.

ალი-კლიჩ (მახვილი) **ჰასავეი** (დაახ. 1880-1920) – დაღესტნელი ატლეთი, მოჭიდავე. 1917-1920 წლებში ჩრდილოეთ კავკასიაში სამოქალაქო ომის აქტიური მონაწილე. დახვრიტეს დაღესტნის საოლქო რევტრიბუნალის განაჩენით.

ედუარდ მანდელ **ჰაუსი** (1858-1938) – ამერიკელი პოლიტიკოსი, დიპლომატი, ცნობილია ასევე მეტსახელით „პოლკოვნიკი ჰაუსი“, თუმცა აშშ-ის არმიასთან დამოკიდებულება არ ჰქონია, პოლკოვნიკის წოდება ამ შემთხვევაში შტატის დამსახურებული მოქალაქის საპატიო ტიტულია, რომელიც ამერიკის სამხრეთშია მიღებული და სასამართლოსა და აღმასრულებელი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით ენიჭება. ცნობილია პირველი მსოფლიო ომის დამთავრებამდე ცოტა ხნით ადრე გაკეთებული მისი გამოთქმა (დღიური, 1918 წ. 19 სექტემბერი): „...დანარჩენი მსოფლიო უფრო მშვიდად იცხოვრებს, თუ უზარმაზარი რუსეთის მაგივრად მსოფლიოში იქნება ოთხი რუსეთი. ერთი – ციმბირი, დანარჩენები კი – ქვეყნის გაყოფილი ევროპული ნაწილი“. მონაწილეობდა ერთა ლიგის შექმნაში.

მამედ-ჰასან ჯაფაროღლი **ჰაჯინსკი** (Məmmədhasən Cəfərqulu oğlu Hacınski; 1875-1931) – აზერბაიჯანელი ინჟინერი, სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწე. აზერბაიჯანის დემოკრატიულ რესპუბლიკის მთავრობაში ეკავა საგარეო საქმეთა მინისტრის (1918), ფინანსთა მინისტრის (1918) და შინაგან საქმეთა მინისტრის (1919-1920) პოსტები. ბოლშევიკების ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ აზერბაიჯანის ქალაქების კეთილმოწყობაზე მუშაობდა. 1930 წ. ბერიას ბრძანებით დააპატიმრეს. ციხეში ტუბერკულოზით დაავადდა. გამოძიების დოკუმენტების თანახმად წამება ვერ აიტანა და თავი მოიკლა. სხვა ვერსიით მხეცურად მოკლეს ტფილისის ციხეში. დასაფლავებულია მუსლიმანთა სასაფლაოზე (გამოჩენილ აზერბაიჯანელთა პანთეონში) თბილისში ბოტანიკური ბაღის ტერიტორიაზე.